

GELİR VE SERVET DAĞILIMI TEMELİNDE MÜLKİYET SAHİPLİ DEMOKRASİ VE UYGULANABİLİRLİĞİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

Emre ÖRÜN** & Ercan EREN***

Öz

Gelir ve servetin adil bir şekilde dağılımı ve eşitsizliğin bireysel özgürlük üzerindeki etkisi ile ilgili tartışmalar 18. yüzyıl ve 19. yüzyıla kadar gitmektedir. Ekonomik eşitsizlik bireyleri sadece ekonomik anlamda değil aynı zamanda sosyal yaşam alanındaki bireysel özgürlüklerini de etkilemektedir. Bu bağlamda, eşitsizlik üzerine yapılan çalışmaların sadece ekonomik değil sosyal açıdan da değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Çalışmada gelir ve servet dağılımı tartışmaları mülkiyet sahipli demokrasi özelinde incelenmiştir. Ayrıca, ekonomik eşitsizlik temelinde mülkiyet sahipli demokrasinin kökenlerinin hangi düşünelere kadar uzandığı araştırılmaktadır. Çalışmanın bir diğer odak noktası mülkiyet sahipli demokrasi rejiminin uygulanabilirliği üzerine inceleme yapılmasıdır. Mülkiyet sahipli demokrasinin uygulanabilirliği bağlamında Amerika Birleşik Devletleri, İspanya ve Polonya'daki işçi sahipli firmalar ve işçi kooperatifleri temelinde örnekler incelenmiştir. Literatür incelemeleri sonucunda mülkiyet sahipli demokrasinin kökenlerinin Jean-Jacques Rousseau, Thomas Paine ve John Stuart Mill'e kadar uzandığı ortaya konulmuştur. İşçi sahipli firmalar ve işçi kooperatifleri üzerine ülke örnekleri temelinde yapılan araştırmalar mülkiyet sahipli demokrasinin uygulanabilirliğinin mümkün olduğu çıkarımının yapılabilmesine olanak sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: John Rawls, Mülkiyet Sahipli Demokrasi, Liberal Demokratik Sosyalizm, İşçi Sahipli Firma, İşçi Kooperatifi.

* Bu çalışma Prof. Dr. Ercan Eren'in danışmanlığında, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında yürütülen doktora tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör., Yozgat Bozok Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, emre.orun@yobu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2739-1959>

*** Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, eren@yildiz.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4513-278X>

A RESEARCH ON PROPERTY-OWNING DEMOCRACY AND ITS APPLICABILITY ON THE BASIS OF INCOME AND WEALTH DISTRIBUTION

Abstract

Discussions on the equitable distribution of income and wealth, as well as the impact of inequality on individual freedom, have been ongoing since the 18th and 19th centuries. Economic inequality affects individuals not just economically, but also in terms of their freedoms in social life. Thus, it is crucial to assess studies on inequality from both economic and social perspectives. This study analyzes debates on income and wealth distribution within the framework of property-owning democracy. Furthermore, it explores the origins of property-owning democracy in the context of economic inequality. An additional focus of this study is the examination of the feasibility of the property-owning democracy regime. Examples of worker-owned firms and worker cooperatives in the United States, Spain, and Poland are scrutinized to assess the viability of property-owning democracy. The literature review indicates that the concept of property-owning democracy traces its roots to Jean-Jacques Rousseau, Thomas Paine, and John Stuart Mill. The examination of worker-owned firms and worker cooperatives, based on case studies from specific countries, leads to the conclusion that implementing a property-owning democracy is indeed feasible.

Keywords: *John Rawls, Property-Owning Democracy, Liberal Democratic Socialism, Worker-Owned Firm, Worker Cooperative.*

Giriş

Politik etki ve kişisel özgürlük bağlamında düşünüldüğünde servetin kontrolü ve sahipliği hem geçmişte hem de günümüzde önemli konulardan biri olmuştur. Bu bağlamda, gelir ve servetin adaletli bir şekilde dağıtımı önem taşımaktadır. Gelir ve servetin adil dağılımı bireylere iktisadi anlamda refah sağladığı gibi aynı zamanda kendi kişisel özgürlüklerini de sağlamaktadır. Bireylerin elde etmiş olduğu bireysel özgürlükleri başka bireylerin hâkimiyeti altında olmaktan kurtulmayı ve kendi kararlarını özgür bir şekilde verme olanağı sağlamaktadır.

Bireylerin kendi ekonomik ve siyasi özgürlüklerini elde etmesi aynı zamanda toplumsal açıdan farklılıkların da ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bu tür bir farklılık eşitsizlik olarak tanımlanabilmekle beraber, bir diğer önemli sorunsal kabul edilebilir bir eşitsizlik derecesinin var olup olmadığıdır. Ekonomik eşitsizlik düzeyi bireylerin kendi kararlarını vermelerinde engel teşkil ediyor ve başka bireylerin tahakkümüne neden oluyorsa ekonomik eşitsizliğin azaltılması gerekmektedir (Allen, 2021). Mamafih, ekonomik eşitsizliğin en aza indirilmesindeki temel konu bireylerin refaha bağımlı duruma gelmeden, kendi sosyal ve eğitim faaliyetlerini özgür bir şekilde yerine getirmeleridir.

Gelir ve servet dağılımı bağlamında ekonomik eşitsizliğin bireysel özgürlük üzerindeki etkisi mülkiyet sahipli demokrasi çerçevesinde tartışma konusu olmuştur. Mülk sahibi demokrasi terimi ilk olarak 1920’li yıllarda İngiliz Muhafazakârlar tarafından kullanılmıştır. Muhafazakârlar tarafından kullanılan mülk sahibi demokrasi rejiminin taşıdığı anlam kafa karıştırıcı olmakla beraber akademik literatüre dâhil olması İngiliz ekonomist James E. Meade tarafından olmuştur. Mülkiyet sahipli demokrasi, Muhafazakâr kesimde İngiltere’de Thatcher hükümetiyle bağlantılı düşünürler ve politika yapımcılar, artan gelir ve refah eşitsizliklerine kayıtsız kalan ve eşitlikçi siyasetin seçimlerde oy kaybetmesini amaçlayan bir mülkiyet sahipli demokrasi rejimi önermiştir. John Rawls’un ve takipçilerinin mülk sahibi demokrasi rejiminde taşıdığı anlam eşitlikçi bir dağıtım hedefinin gerçekleşebilmesi için sosyalist olmayan, eşitlikçi bir siyasi geleneği benimseyen ve var olan mülkiyet haklarının dağıtımı için devlet düzenlemesine ihtiyaç duyan bir yapıdadır (Jackson, 2012, s. 33).

Bireylerin başkaları üzerinde tahakkümü olmadığı, mülkiyetin adil bir şekilde dağıldığı bir piyasa toplumunun gerekliliği 2008 Küresel Finansal Kriz ile daha belirgin hale gelmiştir. John Rawls, özgürlüğü temel alan, liberal demokrat normlara uygun, servet yoğunlaşmalarının, bireysel ve özel çıkarların yönlendirmediği bir piyasa toplumu tasavvur etmiştir. John Rawls’un düşüncesi kapitalizm yerine hangi ekonomik sistemin alternatif olabileceğinin araştırılmasıdır. John Rawls Hakkaniyet Olarak Adalet eserinde adaletin iki ilkesinin sağlandığı ve bireyler arasında adil bir iş birliği sisteminin olduğu toplum fikrinin mülkiyet sahipli demokrasi ya da liberal demokratik sosyalizm ile sağlanabileceğini düşünmektedir (Rawls, 2001, ss. 136-138). Rawls’un ifade ettiği liberal sosyalizm devlet sosyalizminden farklıdır. Liberal sosyalizm ve mülkiyet sahipli demokrasi mesleki seçim özgürlüğünü içeren hak ve özgürlüklerin korunduğu ve siyasal özgürlüklerin adil değerinin korunmasını içeren, komuta ekonomisinden farklı liberal demokratik bir toplumu ifade etmektedir. Her iki rejim de adalet ilkelerini gerçekleştirmek için tasarlanmış anayasal rejimdir. Temel farklılık üretken varlıkların (productive assets) sahipliğindedir. Liberal sosyalizmde üretim faktörleri toplumsallaştırılmıştır (socialized), mülkiyet sahipli demokraside verimli üretim araçlarında özel mülkiyet hakkı bulunmakta ve üretim araçlarının kontrolü ve mülkiyetinin geniş ölçüde dağıtılmasını içermektedir.

Çalışmanın amacı ilk olarak mülkiyet sahipli demokrasinin kavramsal bir düzlemde tarihsel kökenlerinin hangi düşünürlere kadar uzandığının araştırılmasıdır. Bu bağlamda mülkiyet sahipli demokrasinin tarihsel kökenlerinin ekonomik eşitsizlik temelinde değerlendirilmesinde Jean Jacques Rousseau, Thomas Paine, John Stuart Mill, Noel Skelton ve James Edward Meade’in fikirlerine yer verilmiştir. Rawls’ın bağlamda düşünüldüğünde liberal sosyalizmde üretim faktörlerinin toplumsallaştırılması, mülkiyet sahipli demokraside ise üretim araçlarının mülkiyetinin geniş ölçüde dağıtılması bizlere aynı zamanda toplumsal ve kamusal düzlemde birçok

alternatif mülkiyet biçimlerinin de olasılıklarına kapı açabileceğini düşündürmektedir. Bu tür mülkiyet biçimlerini, çalışan sahipli firmalar, yerel topluluklar, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ya da belediye mülkiyeti olarak belirtilebilir. Çalışan sahipli firmalar ve işçi kooperatifleri bağlamında mülkiyet sahipli demokrasinin/liberal sosyalizmin uygulanabilirliği üzerine ülke örneklerinin incelenmesi çalışmanın ikinci amacını oluşturmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde demokratik bir ekonomik sistemin inşası üzerine değinildikten sonra, Jean Jacques Rousseau, Thomas Paine ve John Stuart Mill'in görüşlerine ikinci bölümde yer verilmiştir. Mülkiyet sahibi demokrasi terimini ilk ifade eden Noel Skelton görüşlerine üçüncü bölümde, dördüncü bölümde ise James E. Meade ve John Rawls'un görüşlerine yer verilmiştir. Beşinci bölümde çalışan sahipli firmalar ve işçi kooperatifleri temelinde Amerika Birleşik Devletleri, İspanya ve Polonya üzerinde incelemeler yapılmış ve sonuç bölümüne yer verilmiştir.

1. GELECEĞİN İNŞASI: DEMOKRATİK BİR EKONOMİK SİSTEM

Rawls'gil bir perspektiften bakıldığında var olan ekonomik yapının nasıl değişeceği ve nasıl başarılacağı üzerine düşünüldüğünde umut etmek için çok sayıda örnek elimizde mevcuttur. Temel konu, var olan ekonomimizi hangi kurum/ lar, birey/ ler ve toplum/ ların lehine dönüştüreceğimiz üzerinedir. Demokratik bir ekonomik sistemin inşası için var olan ekonomik gücün topluma yayılması ve alternatif mülkiyet şekillerinin varlığının olması gerekmektedir. Mülkiyet sahipliği birey ya da toplumun bir kesimi için bir güç alanıdır. Mülkiyetin, farklı bir söylem ile gelir ve servetin belirli kesimde yoğunlaşması, ekonomik ve sosyal yaşam üzerinde bir hakimiyete sebep olmaktadır. Ekonomik demokrasinin var olması, toplumun iş birliği içinde ortaklaşa yarattığı zenginliğin ve refahın paylaşılması, mülkiyet haklarının genişletilmesi ve mülkiyet üzerinde bireylerin söz sahibi olmasını gerektirmektedir. Demokratik bir ekonominin inşası hem emeğin hem de sermayenin de söz sahibi olduğu yeni mülkiyet ve yönetim biçimlerini de beraberinde getirmektedir. Kapitalist sistem servet birikimindeki eşitsiz büyümenin artmasına neden olduğu gibi var olan ekonomik eşitsizliği azaltmaya yönelik politikalar ürettiğini söylemek zor görünmektedir. Aynı zamanda eşitsizliğe neden olan faktörlerin kaldırılmasına yönelik bir girişimde de bulunmamaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde, toplumsal ve ekonomik açıdan yeniden üretimde adaletin merkeze alınması gerekmektedir. Toplum ve bireylere iyi yaşam koşullarının sağlanması için gerekli düzenlemelerin yapılması gerekmektedir. Demokratik bir ekonomik sistem şirket sahipliğini ve yönetimini, şirket ortakları ve yöneticilerin servet biriktirme aracı olmaktan çıkmasını, var olan ekonomik zenginliğin yaratılma sürecinde toplumdaki tüm bireylerin emeğini göz önünde bulundurarak, toplumdaki refahı en düşük olan kesimden refahı en fazla olan kesime kadar yaratılan zenginlik üzerinde bir söz hakkı olmasını gerektirmektedir. Toplumun bir kesiminde yoğunlaşan ekonomik gücün dağıtılmasındaki amaç

demokratik bir ekonomik sistemin inşası olduğu gibi ayrıca işçi/çalışanların konumlarının güçlendirilmesi olarak belirtilebilir. Çalışanların şirket yönetiminde söz hakkının ve yaratılan zenginlikte haklarının olması gerekmektedir. Üretim sürecinde ve zenginliğin yaratılmasında emeğin oynadığı rol hayati bir önemdedir ve bu Kökenleri Üzerine Söylev bağlamda düşündüğümüzde alternatif mülkiyet biçimleri, demokratik bir yapıda olması gerektiği gibi işçi/çalışanların firma yönetiminde söz hakkına sahip olmasının yanı sıra kolektif bir yapının da kurulmasını gerektirmektedir.

2. EKONOMİK EŞİTSİZLİK ÜZERİNE: ROUSSEAU, PAINE VE MILL

Eşitsizlik, mülkiyetin geniş çapta dağıtımı ve bireysel özgürlük tartışmaları 18. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Eşitsizliğin bireysel özgürlük üzerindeki olumsuz etkisi düşünürlerin eşitsizliğin derecesini sorgulamalarına neden olmuştur. Bu bağlamda ekonomik eşitsizlik perspektifinde düşünürlerin eşitsizlik ile ilgili fikirleri ve politika önerileri incelenmiştir.

2.1. Jean-Jacques Rousseau

18. yüzyıl ve erken 19. yüzyılda bağımsızlık ve sivil eşitlik ile ilgili görüşlerin ortaya çıkışı mülkiyet sahipliği ile ilgili fikirlerin tekrardan yorumlanmasına yol açmıştır. Bu dönemde kapsamlı bir vatandaşlığın politik güç ile sağlanması ve vatandaşlık statüsünün genişletilmesinin özel mülkiyetin geniş yayılımıyla garanti altına alınması gerektiği fikri ortaya çıkmıştır. Mülkiyet sahipli demokrasi ile ilgili fikirlerin gelişim süreci kavram olarak belirtilmiş olmasa da Jean-Jacques Rousseau'ya kadar uzanmaktadır (Jackson, 2012). Rousseau batı düşüncesinde eşitsizlik üzerine yaklaşan çok az sayıda düşünürlerden birisi olup, ayrıca eşitsizliğin bireysel özgürlük üzerindeki etkisini eleştirel açıdan ele alan ilk filozoflardan birisi olarak belirtilebilir. Ticareti ve lüksü eleştiren Rousseau, tarımda reformu savunmuştur. Tarımsal reform ile küçük ölçekte tarımsal üretici kesimin oluşturulması ve ekonomik olarak birbirinden bağımsız olunması için toprak vb. alanda yeterli mülkiyeti olan bir toplum düşünmüştür. Mamafih, toplumda sosyal statü açısından önemli bir hiyerarşi bulunmamakla beraber mülkiyet belirli bir kesimde yoğunlaşmamıştır (Christiansen & Jensen, 2019, s. 11; Douglass, 2019; Bernardi & Tridico, 2021).

Mülkiyetin geniş çapta dağıtımı Rousseau'ya kadar uzanmaktadır. Rousseau Toplum Sözleşmesinde eşitsizliğe değinmiştir ancak Eşitsizliğin Kökenleri Üzerine Söylev'de (İkinci Söylev) eşitsizliğin nedenlerini sorgulamış ve eleştirel bir açıdan bakmıştır. Rousseau eşitsizliğin ortaya çıkışının sivil toplumun doğuşuna bağlamıştır ve sivil toplumun doğması ile birlikte özel mülkiyetin ediniminin eşitsizliği ortaya çıkardığını belirtmiştir (Rousseau, 1997b, s. 161). Sivil toplumun ortaya çıkması eşitsizliğin tek başına yeterli bir nedeni değildir. Rousseau'ya göre tarım ve madencilik

gelişimi emeğin bölünmesine sebebiyet vermiş ve ekonominin sektörlere ayrılması sadece emeğin bölünmesi ile sonuçlanmamış ayrıca emekten tasarruf edecek teknik gelişmelerin de olması eşitsizliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Rousseau, 1997b, s. 168-170). Rousseau, rekabeti toplumda eşitsizliği artıran bir faktör olarak görmüş olup ayrıca eşitsizliğe politik, kurumsal ve ekonomik açıdan bakmıştır ve kişisel menfaat ve tutkuların toplumsal düzeni bozacağını düşünmüştür (Rousseau, 1997a, s. 5, 78; Douglass, 2019).

Rousseau'nun, eşitsizliğin bireyler üzerinde tahakküme neden olmasını fark etmesi oldukça önemlidir. Rousseau yoksul bireylerin zenginlerin hakimiyetine girmesinin engellenmesi gerektiğini belirtmiş ancak bu yönde bir politika uygulamanın oldukça zor olduğunu ifade etmiştir (Rousseau, 1997a, s. 19, 31-32). Rousseau için temel konu eşitsizliğin bireysel özgürlüğü engellemesidir. Rousseau eşitsizliğin azaltılmasına sadece yoksulluk açısından bakmamıştır, buradaki temel amaç bireyleri başkalarının hakimiyeti altından kurtarmaktır başka bir söylem ile kişilere bireysel özgürlüklerinin temin edilmesidir (Rousseau, 1997a; Neuhaus, 2013, s. 211).

Rousseau toplumda ortaya çıkan ekonomik eşitsizliğin etkisini bireyler üzerinde sadece ekonomik açıdan ele almamıştır. Ekonomik eşitsizlikteki artış toplumdaki gelir ve servet eşitsizliğini artırmakla beraber aynı zamanda toplum üzerinde ahlaki açıdan da olumsuz etkileri olmaktadır. Bu tür bir eşitsizlik gücün kötüye kullanımına başka bir söylem ile bireysel özgürlük üzerinde olumsuz etkileri olabilmektedir (Rousseau, 1997b, ss. 131-167; Neuhaus, 2013; Bernardi & Tridico, 202). Rousseau (1997a, s. 56), bireylerin doğuştan gelen özellikleri açısından fiziksel manada eşitsizlik olsa da hak ve sözleşme yolu ile eşit olunabileceğini belirtmiş olması oldukça önemlidir (Rousseau, 1997a, s. 56). Toplumdaki insanların yeteri düzeyde bir şeyler edinmesini kabul etmektedir ancak çok fazla bir şeye sahip olmasına karşıdır. Temel amacı zengin kesimin yoksul kesim üzerinde hakimiyet kurmasının engellenmesi olup, servetin yeniden dağıtımı da ihtimal dahilindedir (Rousseau, 1997a; Pettit, 2013). Bu bağlamda anlaşılacağı üzere Rousseau sadece ürünlerin eşitlikçi dağılımı ile ilgilenmemiştir aynı zamanda bireylerin sosyal yaşam alanında da eşitliğini dikkate almaktadır. Rousseau'ya göre eşitsizlik bireylerin kendi isteklerini yapabilmelerine engel olduğunda tehlikeli olmaktadır. Rousseau (1997a, s. 78) ekonomik eşitsizliğin bireylerin özgürlüğü üzerinde engel teşkil etmemesi gerektiğini belirtmiştir. Rousseau (1997a)'ya göre hükümetin temel görevlerinden biri aşırı varlık eşitsizliklerinin engellenmesidir ancak eşitsizliğin azaltılması için uygulanacak politikanın bireylerin servetlerini ellerinden alarak değil, eşitsizliğe neden olan faktörlerin ortadan kaldırılmasıyla mümkündür.

Rousseau (1997a, ss. 49-51) toplumda bir iş birliğinin olması gerektiğini belirtmiştir ve bu iş birliğinin toplumsal ilerlemenin sağlanması için gerekliliği olduğu çıkarımında bulunulabiliriz. Rousseau'nun deyişi ile "insanlar yeni güçler yaratamadıkları, yalnızca var olanları birleştirip

yönlendirebildikleri için, kendilerini korumak, engellerin direncine üstün gelebilecek, onları tek bir itici güçle harekete geçirebilecek ve birlikte hareket etmelerini sağlayabilecek bir güçler toplamı oluşturmaktan başka çareleri kalmamıştır.” Rousseau toplumda bunun olması için iş birliğinin olmasını gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca toplumdaki bireyler kendi kişiliklerini ve idarelerini, toplumda var olan genel iradenin var olması ve ilerlemesi için ortaya koymaktadır. Bireyleri toplumun ayrılmaz bir parçası olarak görmüştür. Rousseau toplumsal bir ilerlemenin sağlanması için iş birliğinin öneminin farkına varmış olsa da ekonomik eşitsizlik ve iş birliği arasındaki ilişkiye değinmemiştir.

2.2. Thomas Paine

Literatürde modern refah devletinin öncüsü olarak bilinen ve toplumdaki yoksulluğun engellenmesi için kapsamlı bir sosyal güvenlik yardım sistemini destekleyen ilk düşünür Thomas Paine’dir (Canavan, 1987, s. 686). Paine (1945b, s. 357), karşılıklı bağımlılık ve müşterek çıkarın toplumun birbiri ile etkileşim içinde olmasını sağladığını ve toplumdaki bireylerin birbirlerinden aldığı yardımla zenginleştiğini belirtmiştir. Paine (1945a, s. 610), ekonomik büyüme ve zenginleşmeye önem vermiştir ancak ekonomik büyümenin toplumda eşitsizliği artırdığını belirtmiştir ve ekonomik büyümenin eşitsizliğe neden olması, hükümetin rolünü sorgulamasına neden olmuştur. Paine (1945a, s. 610), Rousseau ile benzer olarak sivilleşmeyle birlikte yoksulluğun ortaya çıktığını belirtmiş ve ticaretin toplumda bir kesimin refahını artırırken diğer kesimi yoksullaştırdığını düşünmüştür. Mamafih, Rousseau’dan farklı olarak Paine ekonomik eşitsizliğin sebeplerini bireysel yeteneğe, seçimlere ve biyolojik farklılık üzerine temellendirmemiştir. Ayrıca, Paine eşitsizliği sadece iktisadi açıdan eleştirmemiştir ayrıca ahlaki problem olarak tanımlamıştır (Paine, 1945a; Marangos, 2008, s. 316; Ward, 2022).

Paine (1945b) kötü hükümet politikalarının ve aşırı vergilendirmenin sebep olduğu eşitsizlik sorununa değinmiştir. Aşırı vergi yükünün toplumun büyük kısmını yoksullaştırdığını ve tüketim üzerinden alınan vergilerin özellikle yoksul kesimin refahı üzerinde olumsuz etkileri olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda Paine (1945b), eşitsizlik yaratan hükümet uygulamalarına son verilmesi gerektiğini ve yoksul kesimin refahı için destek verilmesi gerektiğini düşünmüştür. Toplumda eşitsizliğin azaltılması için artan oranlı vergilendirmenin uygulanması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, yaşlılara yıllık ödemeler yapılması, yoksul çocukların eğitimlerinin desteklenmesi ve tam istihdamın sağlanması için imalathanelerin kurulması gerektiğini ifade etmiş. Bu bağlamda Paine’nin politika önerileri dönemin koşullarına göre refahın artırılması açısından oldukça önemli politikalar olarak belirtilebilir (Paine, 1945b, ss. 425-429). Paine refahın artırılması için ulusal bir fon kurulması gerektiğini ifade etmiştir ve bu fonun kaynağının miras vergisi ile karşılanması gerektiğini düşünmüştür. Ulusal fon aracılığı ile

toplumda yoksulluğun en aza indirilmesi amaçlanmaktadır. Mamafih, Paine bu tür yoksulluk karşıtı politikaları hak olarak görmüştür ve adalet açısından değerlendirmiştir. Paine'in bu tür bir yeniden dağıtımcı politika önermiş olması, mevcut malikin var olan mülkünün azalması anlamına gelmemekte olup, sadece doğrudan mirasçıyı etkileyen bir miras vergisi niteliğindedir. Paine'e göre ulusal fon, toplumdaki çıkar grupları arasında çatışmayı da yatıştırmayı amaçlamaktadır (Paine, 1945a, ss. 613-619). Bu tür bir politika önerirken temel amacı gelirin eşitlenmesi değil, gelir eşitsizliğinin neden olduğu negatif sonuçların engellenmesidir. Yoksul kesimin refahını artırmak temel amaçlardan birisi olmakla birlikte, ticaretin ve servet oluşumunun engellenmemesi de gerekmektedir (Dorfman, 1938, s. 382; Paine, 1945a; Marangos, 2008, s. 318).

Paine için toplumda adaletin bireysel düzeyde değil, ulusal düzeyde sağlanması gerekmektedir (Paine, 1945a, ss. 611-618). Thomas Paine'in toplumda refahın artırılması açısından miras vergisini önermesi ve yoksulluğun azaltılmasına adalet açısından değerlendirmesi John Rawls (Rawls, 2005, s. 277) ile benzer bir fikirleri paylaştığını göstermektedir. Paine'in yoksulluğun azaltılmasındaki temel amacının sadece iktisadi açıdan olmadığı ayrıca bireylerin kendi özgürlüklerini elde etmesinin önem teşkil ettiği düşüncelerinden anlaşılmaktadır.

2.3. John Stuart Mill

John Stuart Mill'in fikirleri iktisat literatürü temelinde hem sosyalizme doğru çekilirken aynı zamanda klasik-liberal ekonomi politığın savunucusu olarak kabul edilmiştir. Mill'in sosyalist ya da klasik-liberal bir düşünür olarak tanımlanması, iktisat politikası temelinde ileri sürmüş olduğu fikirlerden kaynaklanmaktadır (Gaus, 2017; Conti, 2021, s. 380). Mill (1965) artan oranlı vergilendirmeye, eşitsizliğe neden olduğundan dolayı karşı çıkmıştır. Artan oranlı vergilendirme, Mill için adaletsiz ve çalışmayı caydırıcı olmakla birlikte, eşitsizlik yarattığını düşünmektedir. Artan oranlı vergilendirmenin geliri düşük olan kesim için yaşam koşullarında olumsuz bir etkiye sahip olduğunu ve daha düşük bir sosyal sınıfa indirdiğini belirtmiştir (Mill, 1965: ss. 810-811). Harcamalar üzerinden vergi alınması gerektiğini belirten Mill (1965, ss. 815-816, ss. 830-831), sermaye, yatırım ve tasarruf üzerinden alınan vergilere karşı çıkmıştır. Gelir düzeyi belirli bir seviyenin altında olan kişilerden vergi alınmaması gerektiğini ve belirlenen gelir seviyesini aşan kısımdan vergi alınması gerektiğini düşünmüştür. Mill, bireylerin vasiyet bırakma özgürlüklerinin olması gerektiğini ancak bir miras vergisinin de olması gerektiğini belirtmiştir. Mill'in bu tür miras vergisi önermesinin nedeni nesiller boyu devam eden eşitsizliğin engellenmesi ya da en aza indirilmesi olarak belirtilebilir (Mill, 1965, ss. 830-831; Stafford, 1998, s. 341).

Literatürde Mill'in sosyalist olarak anılmasına neden olan bir diğer politika önerisi gayrimenkulün değerindeki artış, bireylerin kendi çabaları sonucunda kaynaklanmıyorsa arazi vergisi ile vergilendirilmesi gerektiğidir. Mill için bu tür bir değer artışı, bireylerin kendi çabaları sonucu değil, bulunan dönemdeki konjonktürden kaynaklanmaktadır. Mill, bu tür bir vergilendirmeyi özel mülkiyetin ihlali olarak görmemiştir aksine bu şekilde yaratılan bir servetin toplum yararına kullanılması gerektiğini düşünmüştür (Mill, 1965, ss. 819-820; Winch, 2004). Sosyalist olarak anılmasına neden olabilecek bir diğer politika önerisi ise sendikalaşma ile ilgilidir. Mill, sendikalaşmanın yasallaştırılması gerektiğini ve serbest piyasa için gerekli olduğunu belirtmiştir (Mill, 1965, ss. 929-933).

Mill'in sosyalizmde işçi yönetimli kooperatif firmaların kurulması söz konusudur. İşçi yönetimli firmalarda çalışan işçiler firma sermayesine topluca sahiptirler ve firma yöneticisi kendileri tarafından seçilmektedir. İşçi yönetimli firmaların oluşturduğu kooperatifler bütün bir devleti ve sektörü kapsamayacak olup, kapitalist ve sosyalist işletmelerin yan yana olduğu bir iktisadi sistem olacaktır (Mill, 1965, ss. 199-214, ss. 775-794). Mill devlet sosyalizminin taraftarı olmamıştır. Devlet üretim faktörlerine sahip olmayacak ve ekonomik planlama yapmayacaktır. Devletin görevi alt yapı yatırımlarının ve kamusal hizmetlerin sağlanmasıdır (Mill, 1965; Miller, 2003). Kooperatifin olduğu bir ekonomik sistemde bir diğer önemli konu rekabettir. Mill bu tür sosyalizmin rekabetle uyumlu olacağını ve çok sayıda kooperatifin, fiyatların çok yüksek seviyelere yükselmesini engelleyeceğini belirtmiştir. Bu tür sistem ise tüketiciler açısından da avantajlı bir rekabeti doğuracaktır. Mill aracı distribütörlerin ürünleri dağıtmasından yana olmamıştır ve distribütörlerin maliyetleri artırdığını belirtmiştir. Bu bağlamda, Mill'e göre üretici ve tüketici kooperatifleri arasında doğrudan bir bağlantı kurularak maliyet artışının önüne geçileceği çıkarımı yapılabilmektedir (Mill, 1965, s. 791; McCabe, 2021, s. 513). Kavram olarak belirtmiş olmasa da Mill, bireylere vatandaşlık geliri tarzında geçimlerini sağlayacak asgari bir miktarın verilmesi gerektiğini belirtmiş olması oldukça önemlidir. Mill'in buradaki temel amacı eşitliğin sağlanması değildir. Toplumdaki bireylerin elde edeceği kazancın onların yetenek ve mertebelerine göre değişeceğini belirtmesi, eşitliğin sağlanması gibi bir amaç gütmemediğini göstermektedir (Mill, 1965, ss. 211-212; Miller, 2003).

Mill'in temel amacını sadece iktisadi bir sistemin nasıl olması gerektiği şeklinde yorumlamak yeterli olmayacaktır. Mill'in sosyalizmde bireyler sadece iş yerlerinde özgür olmakla kalmayacaktır, yaşamlarında demokratik ve özerk bir kontrolü ellerinde bulunduracaktır. Ayrıca bireyler ortak bir çıkar için motive olacak ve toplumda iş birliği sağlanacaktır (Mill, 1969, ss. 340-341; Mill, 1982, s. 487; McCabe, 2021, ss. 514-515).

3. MUHAFAZAKÂR KÖKEN: SKELTON

Mülkiyet sahipli demokrasi kavramının ilk kez telaffuz edildiği dönemde çağrıştırdığı mananın anlaşılması önem taşımaktadır. Bu bölümde, Noel Skelton perspektifinden mülkiyet sahipli demokrasi kavramının taşıdığı anlam incelenmiştir.

3.1. Noel Skelton

Mülk sahibi demokrasi terimi ilk defa yenilikçi muhafazakâr Noel Skelton tarafından 1920'li yıllarda kullanılmıştır. Noel Skelton işçi sınıfı ve piyasa ekonomisi arasındaki uyumun önemine dikkat çekmiştir ve sanayileşen bir piyasa ekonomisinde karşılıklı bağlılığın arttığını ve bu durumun da bir çıkar çatışmasına sebebiyet vereceğini belirtmiştir. Skelton'ın mülk sahibi demokrasi ile temel amacı, sosyalist ve komünist görüşlülerin savunduğu kolektivizme karşı işçi sınıfı seçmene bir alternatifin sunulmasıdır.

Skelton açısından mülkiyet sahipli demokrasi bir şemsiye kavramı (umbrella concept) olarak düşünülmüştür. Mülkiyet sahipli demokraside işçiler ve küçük toprak sahiplerinin endişelerini giderecek politik bir anlaşma söz konusudur. Skelton, endüstriyel üretimde işçilerin firma hissesine sahip olduğu bir eş-ortaklık (co-partnership) biçimini önermiş ve işçilere kâr paylaşımının yapılabileceğini belirterek, işçilerin ücretlerini firmadaki payları oranında alacağı mülkiyet sahipli demokrasiyi endüstriyel açıdan ele almıştır. Skelton'a göre bu durum işçilerin sosyal konumlarını geliştireceği gibi aynı zamanda mülk sahibi olmalarına olanak sağlayacaktır. Çalışanların iş yerindeki tasarruflarının artması, firmanın elde etmiş olacağı kazançtan pay almaları aynı zamanda Skelton'a göre işçilerin de kapitalist olmasına neden olacaktır. Skelton'ın mülkiyet sahipli demokrasi için bir diğer politika önerisi ise toprak mülkiyetinin genişletilmesi gerektiği ve bu yüzden küçük tarım arazilerinin genişletilmesini ve tarımsal iş birliğinin artırılması için kooperatif ilkelerinin daha geniş tarımsal konulara dahil edilmesi gerektiğini savunmuştur. Skelton tarımla ilgili bu tür politikalar önermesine rağmen, hangi iktisadi politikaların uygulanması gerektiğine dair bir öneri sunmamıştır (Skelton, 1923; Jackson, 2012). Skelton (1923, s. 837), işçilerin hissedar olduğu eş-ortaklı bir firma yapısı, kâr paylaşımı ve tarımsal iş birliği yasal yollar aracılığı ile bir zorunluluk olmayıp, bu şekilde bir iktisadi yapının toplumun kendi isteği doğrultusunda olacağını belirtmiştir. Bu tür bir iktisadi yapı, Skelton'a göre devletin sağlayamayacağı ekonomik, sosyal ve ulusal bir gelişme sağlamaktadır (Kerr, 2017; Kerr, 2021; Thomas, 2017).

Skelton'ın mülk sahibi demokrasisinde eş ortaklı bir firma yapısının olması ve kâr paylaşımı ile kapitalist sistemde çalışan işçilerin sisteme olan bağlılıklarının devam etmesini amaçlamıştır (Ron, 2008). Bu bağlamda değerlendirme yapıldığında Skelton'ın mülk sahibi demokrasi ile amacı, eşitsizliğin en aza indirilerek eşitlikçi bir yapının kurulması olmayıp, kapitalist sistemin devamının sağlanması olmuştur.

4. BİR KOPUŞ: MEADE VE RAWLS

Mülkiyet sahipli demokraside gelir ve servetin nüfusa eşitlikçi bir şekilde geniş çapta dağıtımı yazında temel konulardan biridir. Eşitlikçilik tartışmaları açısından James E. Meade ve John Rawls'un görüşlerine eleştirel bir temelde yer verilmesi, mülkiyet sahipli demokrasinin kavramsal olarak geçirmiş olduğu değişimin ortaya çıkarılmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda düşünürlerin eşitlikçilik temelindeki görüşlerine ve politika önerilerine yer verilmiştir.

4.1. James Edward Meade

Mülkiyet sahipli demokrasi kavramının akademik literatüre girmesi Nobel Ekonomi Ödüllü James E. Meade tarafından olmuştur. Meade'in bulunduğu döneme bağlı olarak, önerdiği politikalardaki temel motivasyonu kitlesel işsizliğin ortadan kaldırılması ile ilgili olmuştur (Jackson, 2012). Meade (2012) için alternatif dört iktisadi sistem bulunmaktadır; i) sendika devleti, ii) refah devleti, iii) mülkiyet sahipli demokrasi ve iv) sosyalist devlet. Meade ekonomik bir sistem olarak mülkiyet sahipli demokrasi rejimini benimsemiştir. Mülkiyet sahipli demokrasi ile eşitlikçi bir yapının kurulmasını amaç edinmiş ve eğitim reformu, kamu tarafından fonlanan bir tröst ile Paine'nin (1945a) düşüncesine benzer şekilde bireylere mutlak temel gelirin sağlanması için devlet yatırım fonu kurulmasını önermiştir (Thomas, 2012). Meade'in mülk sahibi demokrasi rejiminde iktisat politikası idame ettirilirken toplumsal öncelikler ön plandadır. Meade planlamaya önem vermiştir ancak sosyalizmdeki gibi merkezi bir planlama söz konusu olmayıp, piyasa düzenini bozmayan, aynı zamanda mali ve kurumsal çerçeveye odaklanan bir planlama söz konusudur. Meade'in planlama ile temel amacı her bir bireyin tüketimden adil bir pay alabilmesidir (Meade, 1949a; O'Neill & White: 2019).

Meade eşitlikçi bir dağıtımın sağlanabilmesi için iktisadi güdü üzerinde en az olumsuz etki olacak şekilde gelir ve mülkün adil bir şekilde dağılması gerektiğini ve bunun ise devlet transferleri ve vergiler aracılığıyla olabileceğini belirtmiştir (Meade, 1949a, ss. 35-36). Meade'e göre (1949a, ss. 35-48) miras kalan mülk, eşitsizliğin temel nedenlerinden birisidir. Bu bağlamda, bu tür bir eşitsizliğin giderilmesi için bireylerin yaşam boyu alacakları mirasa bir üst sınır koyulmalıdır. Bu tür bir politikanın sonucunda bireylerin kendi çabaları sonucu olmayan büyük bir servetin sahibi olmalarının önüne geçilecek ve ayrıca Meade'e göre bu tür bir politika bireylere kendi servetlerinin bir kısmını ya da tamamını belirli miktarda serveti az olan kişilere dağıtma imkânı da verecektir (Meade, 1949a, ss. 47-48). Meade mülkiyet eşitsizliğinin engellenmesi için önerdiği bir diğer vergi politikası sermaye vergisidir (capital levy). Sermaye vergisi eşit bir mülk dağılımını sağlayabileceği gibi aynı zaman toplumda belirli bir kesimin elinde bulunan prestij ve gücün azalmasına neden olacaktır (Meade, 1949a, s. 49). Sermaye vergisinin toplumda var olan prestij ve gücün azalmasına yardımcı

olması, Meade'in ekonomik eşitsizliklerin toplumda bireysel özgürlükleri engellediğinin ve bireysel özgürlüğü engelleyen eşitsizliklerin ortadan kaldırılması gerektiğinin farkında olduğu çıkarımında bulunulabilir.

Meade (1949b), iktisat politikasının sosyal eşitlik, bireysel özgürlük, tam istihdam ve iktisadi etkinlik olmak üzere dört temel amacı olduğunu belirtmiştir. İktisat politikasının bu amaçlarının gerçekleştirilmesi sürecinde çatışma olabileceğini belirtmiş ve belirtilen amaçlar gerçekleştirilirken ekonominin temel işleyiş düzeninin bozulmaması gerektiğine dikkat çekmiştir. Örneğin, sosyal eşitlik sağlanırken bu tür bir politikanın finansmanının artan oranlı vergilendirme ve sosyal transferler aracılığı ile yapılabileceğini ancak ekonominin temel işleyiş düzeninin bozulmaması gerektiğini belirtmiştir. Meade'e göre (1949b, ss. 13-14) toplumsal düzenin bozulmasındaki temel neden özel mülkiyetin eşitsiz bir şekilde dağılmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda Meade bu tür bir eşitsizliğin engellenmesi ve aynı zamanda emek ve sermaye arasındaki dengenin de sağlanmasına yönelik olarak bireylerin hem işçi hem de mülkiyet sahibi olduğu "karma" vatandaş fikrini önermiştir (Meade, 1949b, ss. 13-14; Cowen, 2021). Meade'in (1993) karma vatandaş fikrinde, emek ve sermaye ortaklığı söz konusudur. Bu tür bir ortaklık ile işçilere kendi hisseleri oranında temettü verilecek ve aynı zamanda hissedar toplantılarında da oy hakkı bulunacaktır. Bu durum Meade'e göre (1993) emek ve sermaye arasındaki çıkar çatışmasının önüne geçecektir. Eşitliğin sağlanmasına yönelik olarak Meade'in politika önerileri üç başlık altında toplanabilir: i) ücretli kesimin tasarruflarının artırılması, ii) miras kanununda köklü reform yapılması ve iii) sosyal eşitliğin etkili bir şekilde sağlanabilmesi için büyük ve kademeli bir sermaye vergisinin alınmasıdır.

Meade mülkiyet sahipli demokrasi sistemini sadece refah devleti tarzında yeniden dağıtımçı vergi politikası ve transfer politikası ile sınırlandırmamıştır, temel amacı bireysel özgürlüğün ve sosyal adaletin daha fazla desteklediği bir sistemin tahayyülündedir. Bu tür bir amacının olduğu ise miras vergisinden elde edilen gelirin, bireylere hem sermaye hem de eğitim ve öğretime yatırım şeklinde yeniden dağıtılmasını önererek, beşerî ve beşerî olmayan sermaye üzerinde bir ön dağıtım kontrolü oluşturmak istemesi ile anlaşılmaktadır (Meade, 2012; Kerr, 2015; Cowen, 2021).

4.2. John Rawls

John Rawls servet yoğunlaşmalarının olmadığı, bireysel çıkarların şekillendiremediği ve liberal demokrat normlara uygun piyasa ekonomisinin temel özelliklerini belirtmiştir. Rawls'un temel amacı piyasa ekonomisi bağlamında kapitalizme alternatif iktisadi sistemin kurgulanması olmuştur. Kapitalizme alternatif iktisadi sistemin mülkiyet sahipli demokrasi ya da liberal demokratik sosyalizmin olduğunu belirtmiştir (Rawls, 2001). Mülkiyet sahipli demokrasi ve liberal demokratik sosyalizm kapitalizm gibi uygulanma

şansı bulamamıştır ancak her iki sistem de servet yoğunlaşmalarının olmadığı, bireysel çıkarların piyasayı şekillendiremediği, bireysel hak ve özgürlüklerin korunduğu bir ekonomik sistemdir (Williamson, 2009, ss. 434-435; O'Neill, 2020, s. 162). Mülkiyet sahipli demokrasi ve liberal sosyalizm, merkezi planlamanın olduğu devlet sosyalizminden farklıdır. Bireylere mesleki seçim özgürlüğünün olduğu hak ve özgürlükleri tanıyan, politik özgürlüklerin adil değerini koruyan ve adalet ilkelerini gerçekleştirmek için tasarlanmış liberal demokratik bir sistemi ifade etmektedir. Rawls'un ifade ettiği liberal sosyalizm devlet sosyalizminden farklı olup, merkezi hükümet tarafından dayatılan kapsamlı veya genel bir ekonomik plan yoktur. Liberal sosyalist rejimde üretim araçları toplumun mülkiyetindedir, siyasal güç (political power) birkaç demokratik parti arasında paylaşılırken, ekonomik güç firmalar arasında yayılır, firma yöneticileri kendi iş gücü tarafından seçilmektedir (Rawls, 2001, s. 138). Cevaplanması gereken bir diğer soru birbirlerine oldukça benzer olan liberal sosyalizm ile mülkiyet sahipli demokrasi arasında nasıl bir fark olduğudur. Her iki rejim de adalet ilkelerini gerçekleştirmek için tasarlanmış anayasal rejimdir. Temel farklılık üretken varlıkların (productive assets) sahipliğindedir. Liberal sosyalizmde üretim faktörleri toplumlaştırılmıştır (socialized), mülkiyet sahipli demokraside verimli üretim araçlarında özel mülkiyet hakkı bulunmakta ve üretim araçlarının kontrolü ve mülkiyetinin geniş ölçüde dağıtılmasını içermektedir. Böylece toplumun küçük bir kesiminin ekonomiyi ve dolaylı olarak siyasi hayatı kontrol etmesine engel olmaya çalışılmaktadır (Rawls, 2001, ss. 138-139; Rawls, 2007).

John Rawls toplumda ekonomik eşitsizliğin bireylerin kendilerini daha aşağı bir seviyede görmelerine ve ayrıca başkalarının hakimiyeti altına girmelerine neden olduğunu belirtmiştir. Ekonomik eşitsizliklerin toplum üzerinde olumsuz etkileri olmaktadır ve Rawls'un (2001, s. 131), Rousseau'yu bu konu üzerine değinen büyük düşünür olarak göstermesi oldukça önemlidir. Rawls (2001, ss. 131-132) ve Rousseau'nun ekonomik eşitsizliklerin bireysel özgürlüğü tehdit ettiğini ifade etmiş olması mülkiyet sahipli demokrasinin kökenlerinin oldukça eskiye gittiğini göstermektedir. Rawls'un temel ilgi alanı adalet teorisi olmuştur. Mülk sahibi demokrasi rejiminde uygun tasarruf oranının ne olduğu, vergi politikasının nasıl olacağı ve mülkiyet kurumlarının nasıl düzenlemesi gerektiğini ve sosyal minimumun hangi düzeyde olması gerektiği ile ilgilenmiştir (Rawls, 2005, s. 265). Rawls'un mülkiyet sahipli demokrasisinde piyasa ekonomisi söz konusu olup, sermayenin nüfusa geniş çapta dağıtımını gerektirmektedir. Piyasa ekonomisi kaynakların adil bir şekilde dağıtımını sağlayamayabilir ancak kaynakların tahsisini verimli bir şekilde sağlamalıdır. Hükümetin doğrudan planlama yapması söz konusu değildir ancak ekonominin genel işleyiş düzenini ve yatırım yapma koşullarını oluşturacak düzenlemeleri yapmakla görevlidir (Rawls, 2005, ss. 272-273). Rawls, eşitlikçi bir yapının kurulması için vergi politikası sonradan dağıtım temelli değil, ön dağıtım (predistributive) esas alan bir vergi politikasını uygulamanın uygun olduğunu belirtmiştir. Adil

fırsat eşitliğine ve sınırlı eşitsizliğe bu tür bir vergi politikası ile erişilebileceğini belirtmiştir (Rawls, 2001, ss. xv-xviii; O'Neill, 2009, s. 381; Williamson, 2009, s. 435; Eren, 2021). Refahı düşük olan kesime belirli bir dönem başında üretken varlıkların ve beşerî sermayenin adaletli bir şekilde dağıtımını sağlanarak adalet sağlanmaya çalışılmaktadır. Rawls'un temel amacı sadece gelirin yeniden dağıtımını değildir, bireylere eğitim ve verimli kaynakların tahsisi ile kendi sosyal ve iktisadi özgürlüklerinin sağlanması olmuştur (Rawls, 2001, s. 139). Bu bağlamda düşünüldüğünde Rawls'un esas amacı iktisadi yapının demokratikleştirilmesi olarak belirtilebilir (Rawls, 2001, ss. 172-176; O'Neill, 2020, s. 166). Rawls (2005, s. 277), servet yoğunlaşmasının engellenmesi için miras vergisinin uygulanma sürecinde Meade (2012, 1949a) ile benzer düşünmüştür. Rawls, miras üzerinden artan oranlı vergi alınması gerektiğini ve miras yoluyla bireylerin elde edeceği servete bir üst sınır koyulabileceği belirtmiştir. Miras ile ilgili bu tür bir vergi politikası Rawls'a göre bireylere eşit özgürlüklerin adil değerini sağlamaktadır. Ayrıca mülkiyetin geniş çapta yayılmasına da yardımcı olacaktır.

Rawls'un mülkiyet sahibi demokrasi rejiminde karma bir ekonomik sistem mevcuttur. Bireylere eşit eğitim ve kültürün sağlanması için hükümet özel okulları sübvansede etmektedir ya da devlet okulu sistemi vardır. Hükümet monopollerin engellenmesinde sorumlu olduğu gibi aynı zamanda aile yardımları, hastalık ve istihdam için özel ödeme ya da kademeli gelir gibi sosyal minimumun sağlanmasında görevlidir (Rawls, 2005, s. 275). Daha önce bahsedildiği üzere Paine'nin (1945b, ss. 425-429), yaşlılara yıllık ödeme verilmesi, eğitimin sübvansede edilmesi gerektiğini belirtmiş olması Rawls'un önerdiği politikalar ile benzerlik göstermekte olup, mülkiyet sahipli demokrasinin kökenlerinin Paine'e kadar gittiğini göstermektedir.

Rawls'un (2001) mülkiyet sahipli demokrasi sistemi ile temel amacı bireysel özgürlüğün ve eşitlikçi bir yapının sağlanmasıdır. Rawls refah devleti kapitalizm ile mülkiyet sahipli demokrasi arasında bir karşılaştırma yapmıştır ve bireysel özgürlüğe ve eşitlikçi bir yapıya mülkiyet sahipli demokrasi ile nasıl erişilebileceğini belirtmiştir (Rawls, 2001, ss. 135-136). Rawls, refah devleti kapitalizminin taşınmaz mülkiyetinde ciddi eşitsizliklere ve belirli bir kesimin üretim araçları üzerinde hakimiyet kurmasına neden olduğundan dolayı eleştirmiştir. Mamafih, bu tür bir hakimiyet ise Rawls'a göre ekonomik ve siyasi yaşamın belirli bir kesimin kontrolünde olmasına neden olmaktadır. Rawls refah devleti kapitalizminin sosyal bir asgariyi sağlasa da var olan eşitsizliklerin azaltılması için herhangi bir girişimde bulunmadığını belirtmiştir. Mülkiyet sahipli demokraside ise toplumda var olan zenginliğin ve sermayenin geniş çapta dağıtılması söz konusudur. Bu bağlamda değerlendirildiğinde refah devleti kapitalizmi toplumda var olan sosyal eşitsizliklere karşı duyarsız kalmaktadır, aksine mülkiyet sahipli demokraside temel amaç bu tür eşitsizliklerin azaltılması olmuştur (Rawls, 2001, ss. 137-138).

Rawls için temel konulardan biri, toplumda en az avantajlı olan kesimin belirlenmesi ve bu tür bireylere kendini gerçekleştirebilme, eğitim ve kültür gibi faaliyetleri özgürce gerçekleştirme imkânının tesis edilmesi olarak belirtebiliriz. Rawls en az avantajlı kesimi *birincil sosyal değerler* üzerindeki beklentileri en düşük olan kesim olarak belirlemiştir. Birincil sosyal değerler: (i) insanların ahlaki güçlerini geliştirmeleri ve kullanmaları için temel hak ve özgürlükler, (ii) iyi yaşam görüşleriyle tutarlı olan fırsatların peşinden gitme özgürlüğü ve özgürce meslek seçimi, (iii) güç ve otorite (iv) gelir ve servet, (v) öz saygının sosyal temelleridir (Rawls, 2001, ss. 58-59). Rawls eşitsizliğe sadece bireylerin elde ettikleri gelir açısından bakmamıştır aynı zamanda bireylerin kendilerini gerçekleştirmeleri açısından değerlendirildiğinde yaşam beklentilerinin düşük olması onların en az avantajlı olan kesime dahil olmalarına neden olmaktadır. Farklı bir söylem ile ifade edilecek olursa, Rawls'un sosyal birincil mallar üzerinde beklentilere bu derecede önem veriyor olması bireylerin refaha bağımlı olmadan yaşamalarını amaç edinmesi olarak belirtebiliriz. Rawls'un temel amacı toplumda gelir eşitliğinin sağlanması değildir, gelir ve servetteki eşitsizliklerin en az avantajlı olanların en fazla yararına olacak şekilde düzenlenmesidir. Bu noktada ise fark ilkesi devreye girmektedir. Rawls için belirtilen bu birincil mallar bireylerin kendi iyi yaşam anlayışlarının devamını sürdürmek için ihtiyaç duydukları kaynaklar olduğu belirtilebilir.

Mülk sahibi demokrasi rejiminde toplumun ve bilhassa en az avantajlı kesimin üretken varlıklarda sahipliği söz konusudur. Rawls için adil bir toplum, toplumdaki bireylerin ekonomik olarak üretken bir faaliyete katılma yeteneğine ve fırsatına sahip olması adil fırsat eşitliğinin sağlanması olarak belirtilebilir. En az avantajlı kesimin üretken varlıklarda sahipliğinin olması bireysel özgürlüğe ve eşit yurttaş idealine ulaşılması için bir araç görevini görmektedir. Rawls (2001) üretken varlıklarda bireylerin sahipliğinin önemli olduğunu ve bunun kişilerin kendi özsayıgılarını oluşturmada önemli bir etken olduğunu düşünmektedir. Ancak işçi yönetimli firmaların iş yeri demokrasisine nasıl katkıda bulunacağına dair bir katkısının olmaması ve ayrıca bu tür bir konunun büyük bir zorluk olduğunu belirtmesine rağmen, üstesinden gelmeyeceğini belirtmiş olması Rawls'ın temelde tamamlanması gereken hususlardan birisi olmaktadır. Rawls, Mill'in işçi yönetimli kooperatif firmalar fikrinin mülkiyet sahipli demokrasi rejimi ile tamamen uyumlu olduğunu belirtmiş ancak bu tür bir idealin nasıl gerçekleşebileceği üzerine herhangi bir çaba ve girişimde bulunmamıştır (Rawls, 2001, s. 178). Rawls'un bireylerin verimli üretim araçlarına sahip olmasının aynı zamanda bireyin çalışmasını anlamlı kılmaya amacında olduğunu belirtebiliriz. Rawls insanların sosyal doğasının farkına varmıştır ve bireylerin kendi yetenek ve olası ilgili alanlarını belirlemesi gerektiğini düşünmüştür. Ayrıca kendi yetenekleri doğrultusunda gerekli eğitimi alması gerektiğini düşünmektedir. Rawls için önemli nokta, benzer ya da tamamlayıcı kapasitelere sahip olan kişilerin kendi aralarında bir iş birliğine gitmesinin de önem teşkil ettiğini düşünmektedir (Rawls, 1999, ss. 458-459). Bu bağlamda düşündüğümüzde

toplumsal ilerleme ve bireysel gelişim için toplumda iş birliği olması Rawls için önem teşkil etmektedir. Bireylerin verimli üretim araçları üzerinde sahipliğinin olmasını sadece işçi mülkiyeti açısından değerlendirmek mülkiyet sahipli demokrasinin ekonomik bir sistem olarak seçilme nedenini tam olarak açıklamamaktadır. Rawls işçi yönetimli kooperatif firmaların iş yeri demokrasisi üzerinde herhangi bir katkısının olup olmayacağı üzerinde herhangi bir fikir ileri sürmemiştir ancak buradaki temel amacımız mülkiyet sahipli demokrasinin, bireylerin verimli üretim araçları üzerinde sahipliği ile (işçi kooperatifleri vb.), iş yeri demokrasisinin sağlanmasında oldukça önemli bir role sahip olduğunu savunmaktadır.

5. MÜLKİYET SAHIPLİ DEMOKRASİ UYGULANABİLİR BİR İDE MİDİR?

2008 Küresel Finansal Kriz sadece ekonomik açıdan değil ayrıca toplumlarda var olan eşitsizliğin daha da belirgin bir duruma gelmesine ve eşitsizliğin sebep olduğu sosyolojik çürümenin de farkına varılmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda finansal kriz, kapitalist sistemin devamlılığının sorgulanmasına ve kapitalizmin yerine alternatif sistemlerin gelmesi gerektiği ve kapitalizmin var olan eksikliklerinin giderilmesi yönünde sorunsalları da ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda Rawlsgil tarzda mülkiyet sahipli demokrasi ya da liberal demokratik sosyalizm rejimlerinin kapitalizme alternatif ekonomik sistem olabileceği düşünülmektedir. Hem mülkiyet sahipli demokrasi hem de liberal demokratik sosyalizm rejimlerinin toplumda bireylere eşitlik, özgürlük ve ekolojik sürdürülebilirliği dikkate alan demokratik bir ekonomik rejim olabileceği düşünülmektedir. Binaenaleyh, Rawlsgil tarza bir mülk sahibi demokrasinin uygulanabilirliğini gösteren gerçek dünya deneyimlerinin mümkünatının araştırılması önem taşımaktadır.

Sermayenin geniş çapta dağıtımını sağlayan politik-ekonomik bir sistemin olması gerektiği ve eşitlikçi bir yapının kurulması için tüm vatandaşlara devlet tarafından sağlanan ev ya da tasarruf hesabı tarzında politikaların dışına çıkılması gerekmektedir. Rawlsgil manada temel amaç, bireylerin refaha bağımlı olmadığı ve ekonomik eşitsizliklerin bireysel özgürlük üzerinde etkisinin olmadığı mülk sahibi demokrasi rejiminin inşasıdır. Sadece gelirin yeniden dağıtımını temelinde değil, bireylerin beşerî sermayelerini geliştirebilecek, Rawlsgil söylem ile bireylere adil fırsat eşitliğini ilkesini sağlayabilecek eğitimin verilmesi ve nesiller boyu gelen eşitsizlikleri düzeltebilecek bir mülk sahibi demokrasinin inşa edilmesi gerekmektedir (Williamson, 2012).

Üretken sermayenin geniş çapta dağıldığı, servetin bir azınlık tarafından tutulmadığı mülkiyet sahipli demokrasi/liberal demokratik sosyalizmde çalışan sahipli şirketler ve işçi kooperatiflerinin nüfusa geniş ölçüde yayılımını önem taşımaktadır. Rawls, her ne kadar Mill'in işçi yönetimli kooperatif firmalar fikrinin mülkiyet sahipli demokrasi/liberal

demokratik sosyalizm ile uyumlu olduğunu belirtmiş olsa da bunun gerçekleşip gerçekleşmediği ya da gerçekleşebileceğine dair herhangi bir çabada bulunmayacağını belirtmiştir. Bu bağlamda çalışmanın da temel katkısı bu yönde olmaktadır, Rawls'gel temelde çalışan sahipli şirketlerin incelenmesi aynı zaman da mülkiyet sahipli demokrasinin uygulanabilirliği yönünde de önemli bir eksikliği giderecektir.

5.1. Amerika Birleşik Devletleri: Çalışan Hisse Senedi Sahipliği Planları

Amerika Birleşik Devletleri'nde çalışan sahipliğinin yaygınlığı ve çeşitleri üzerinde bir inceleme yapıldığında, en yaygın çalışan sahipliği modeli, çalışan hisse senedi sahipliği planıdır (Employee Stock Ownership Plan, ESOP). ESOP'ler ABD'de çalışan sahipliğinin en yaygın biçimidir ve 2020 verilerine göre 24.5 milyon çalışan sahipliğinin yaklaşık 14 milyonunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda ABD ile ilgili çalışan sahipli firmalar üzerinde inceleme yapılırken çalışan hisse senedi sahipliği planları dikkate alınmış ve çalışan sahipliğinin mevcut durumuna ve gelişmesi önündeki mevcut engellere değinilmiştir.

ESOP'ler ABD Federal yasalarında, emeklilik güvenliğinde reform yapılmasını öngören önemli bir federal yasa olan 1974 tarihli *Çalışan Emeklilik Gelir Güvenliği Yasası* (Employee Retirement Income Security Act of 1974, ERISA) ile yer almıştır. Dönemin Senato Finans Komitesinin eski senatörü ve başkanı Russell Long ve yatırım bankacısı, politik ekonomist ve hukuk profesörü Louis O. Kelso, ESOP'lerin ABD Federal yasalarında yer almasını sağlayan kişilerdir. ESOP'ler bir emeklilik tröstü gibi işlemektedir. Firmada çalışanlar emekli olana ya da firmadan ayrılana kadar şirket hisselerini vergiden muaf olarak biriktiren bir emeklilik tröstüdür. Firmada çalışanlar bulundukları hisseler için ücret ya da sosyal yardım kesintileri aracılığıyla ödeme yapmasını gerektirmemektedir. ESOP'ler hisselerin işçiler adına satın alınması amacıyla Federal vergi teşviklerinden yararlanmaktadır. ESOP'ler federal vergi teşvikleri ile kredi kullanmaktadır ve gelecek yıllarda işçi çabalarıyla şirketin elde ettiği gelirden krediler geri ödenmektedir. ESOP'li bir firma çalışan tarafından kurulabileceği gibi ayrıca şirketin kurucusunun hisselerini çalışanlara devrettiği, çalışan sahipli ve yönetimli ESOP bir yapısı da mümkün olmaktadır (Blasi vd., 2023).

Firma yönetimi söz konusu olduğunda ESOP hisseleri bir trösttedir ve şirket mütevellileri oy kullanmaktadır. ESOP'li bir şirket borsaya kayıtlı (listed company) ise çalışanlar en yüksek oy hakkına sahip hisse sınıfına sahip olmalıdır ve hissedar temsilcisi olan mütevellilerin hisselerini nasıl oylayacaklarını yönlendirebilirler. Ancak Federal kanun gereği, ESOP'deki çalışanların, firmanın satışı, iflası, yeniden sermayelendirme gibi kurumsal olaylarda üçüncü bir tarafça organize edilen gizli bir oylamaya sahip olmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak firmanın yönetim kurulu seçiminde zorunlu olarak oylamaya katılma durumu yoktur. ESOP'li şirketlerde çalışanların şirket yönetim kurulunu seçmesi yönünde yasal bir zorunluluk yoktur ancak

işçi kooperatiflerine olduğu gibi çalışanların şirket yönetim kurulunu seçtiği örnekler mevcuttur ve bu durum şirketlerin demokratikleştirilmesi ve Rawlsgil bağlamda ekonomik demokrasi için önemli gelişme olmaktadır (Mygind, 2023). ABD’de birçok ESOP şirketi çalışanları yönetim kuruluna dahil ederek ve onlara günlük iş uygulamalarında daha fazla söz hakkı vererek kademeli olarak daha demokratik bir yönetim yapısına geçmiştir (Rosen, 2023). Bu bağlamda değerlendirdiğimizde ESOP çalışanlara şirket sahibi gibi düşünmelerini sağlamakta olup aynı zamanda yüksek katılımlı bir çalışma kültürünü ve iş yeri demokrasisini de desteklemektedir. Firma yönetiminde söz hakkı gibi avantajlar sağlamanın yanında ayrıca uzun vadeli servetin birikimini sağlamaya yardımcı olmaktadır.

ABD’de ESOP teşviki için federal vergi teşvikleri kullanılmaktadır. Temel ESOP vergi teşviğinde firmanın kurumlar vergisi hesaplanmadan önce firmanın ESOP tröstüne yaptığı nakit veya hisse katkılarını ya da kredi anapara ve faiz ödemelerinin düşülmesine olanak tanınmaktadır. Firmanın işletme sahibinden çalışanlara devri söz konusu olduğunda vergi teşvikleri ve kredi destekleri olabilmektedir. Eğer bir şirket yüzde 100 ESOP’li ise şirket sıfır federal kurumlar vergisi ödemesi gibi bir ek bir vergi teşvikine sahiptir ancak çalışanların emekli olması söz konusu olduğunda ya da hisselerini ESOP’dan çektiklerinde bireysel vergi oranını ödemeleri zorunludur (Blasi vd., 2023).

ABD’de yönetim kurulu üyelerinin çalışanlar tarafından seçildiği tam doğrudan oy hakkına sahip büyük özel şirket örnekleri olarak yüzde 100 işçi sahipli imalat firması olan Amsted Industries ve mühendislik firması HDR örnek olarak verilebilir. Her iki şirket çalışan sahipli olup, yönetim kurulu üyeleri çalışan tarafından seçilen çalışan sahipli firmalardır. Bu şirketler, kurumsal konularda yönetimde doğrudan işçi oylarına sahip olması açısından, İspanya’da işçi mülkiyetindeki ofis ve fabrikalardan oluşan Mondragon Kooperatifine oldukça benzerdir ve firma yönetiminde oylama, bir işçi, bir oy yerine hisse sayısına dayanmaktadır ESOP’de işçi sahiplerin firma yönetimine katılımında farklı biçimler olabilmektedir. Borsa’da işlem gören şirketlerdeki ESOP’lerde çalışanların sahip olduğu hisseler tam doğrudan oy hakkına sahiptir. Ancak bazı ESOP’lerde çalışanlara büyük işlemler için federal asgari oy hakkı sağlamaktadır ancak günlük oy hakkını ESOP tröstüne bırakmaktadır (Blasi vd., 2023).

Ulusal Çalışan Sahipliği Merkezi’nin (NCEO) en son genel verilerine göre ESOP’li 13.9 milyon aktif çalışan katılımcı ve yaklaşık 1.9 trilyon dolar değerinde 6.467 ESOP olduğunu göstermektedir. ESOP’lerin yaygınlığı ve gelişimiyle ilgili en son veriler, ABD Çalışma Bakanlığı’nın en son nüfus verilerinin analizinden elde edilmektedir. Çalışmada ESOP verilerinin 2014 yılından sonra verilme nedeni ise 2010’dan önceki Çalışma Bakanlığı verileri örnekleme dayalı olduğundan ve nüfus verisi olmadığından 2010’dan önceki ESOP trendini takip etmenin oldukça zor olmasından kaynaklanmaktadır. Ulusal Çalışan Sahipliği Merkezi’nin verilerine göre yaklaşık 6500 ABD

şirketinin bir ESOP'si vardır ve yaklaşık 14 milyon ABD çalışanı ESOP katılımcısı olup bunun 10 milyonu aktif katılımcıdır (Tablo 1). ESOP'li özel şirket sayısı 2020 verilerine göre 5887 olup toplam katılımcı sayısı 1.9 milyon kişidir ve bunun yaklaşık 1.4 milyonu aktif katılımcıdır. Borsada işlemde gören ESOP'li şirket sayısı ise 580 olup, toplam katılımcı sayısı 12 milyon kişidir ve bunun 8.7 milyonu aktif katılımcıdır (Tablo 1).

Tablo 1. ABD'de Çalışan Hisse Senedi Sahipli Firma ve Çalışan Sayısı, 2020

	Plan Sayısı	Toplam Katılımcı	Aktif Katılımcı	İşveren Tahvilleri (milyon)	Toplam Plan Varlıkları (milyon)
Özel Şirketler	5.887	1.934.870	1.396.713	162.397\$	221.525\$
Küçük planlar (100 katılımcının altında)	3.415	151.648	113.647	17.042\$	20.101\$
Büyük planlar (100+ katılımcı)	2.472	1.783.222	1.283.066	145.354\$	201.423\$
Halka Açık Borsada İşlem Gören Şirketler	580	12.012.795	8.774.848	141.214\$	1.612.327\$
Toplam	6.467	13.947.665	10.171.561	303.611\$	1.833.853\$

Kaynak: National Center for Employee Ownership, 2023

Ulusal Çalışan Sahipliği Merkezi'nden elde edilen veriler incelendiğinde ABD'de de 2014-2020 yılları arasında ESOP'lerin sayısında bir azalma olduğu görülmektedir. Özel şirket ESOP'lerinin sayısında yüzde 1,15'lik bir düşüş ve halka açık borsada işlem gören ESOP'li firma sayısında ise yüzde 24,4'lük bir düşüş tespit edilmiştir. Çalışan sahipliği sayısında ise yıllar itibari ile incelendiğinde küçük bir artış gözlemlenmektedir (Tablo 2). Borsada işlem gören ESOP'li firma sayısındaki azalışın nedeni vergi teşviklerindeki önemli değişiklik ESOP sayısındaki düşüşün nedenini açıklamaktadır (Blasi vd., 2013, ss. 219-220).

Tablo 2. Halka Açık ve Özel ESOP Sayısındaki Değişmeler

	ESOP Sayısı	Özel Şirket	Halka Açık Şirket	Özel Şirketlerde Toplam ESOP'li Katılımcı (milyon)	Halka Açık Şirketlerde Toplam ESOP'li Katılımcı (milyon)
2014	6.717	5.949	768	1.92	12.13
2015	6.669	5.953	716	2.16	12.28
2016	6.624	5.952	672	2.04	12.24
2017	6.527	5.928	633	2.19	12.04

2018	6.501	5.863	638	2.02	12.04
2019	6.482	5.880	602	2.04	11.87
2020	6.467	5.887	580	1.94	12.01

Kaynak: National Center for Employee Ownership, 2023

ESOP'lerin pozitif yönünün çalışanlara sadece hissedarlık verilmesi olarak tanımlanması yeterli değildir. ESOP'lerde çalışanlara kurumsal politikada söz hakkının verilmesi firmaların daha iyi performans göstermesine olanak sağlamaktadır (Rosen ve Quarrey, 1987). ESOP'ler ekonomik krizlerde ya da COVID-19 salgını gibi krizlerde istihdamın korunması ve ücret güvenliğinin sağlanması açısından daha iyi performans göstermektedir (Employee Ownership Foundation, 2020). Ayrıca ESOP'li çalışanlar, ESOP'li olmayanlara göre daha yüksek ücret ve servet sahibi olmaktadır (Wiefek, 2017). Çalışan mülkiyetinin önemli bir faydası çalışanların zenginlik ve varlık oluşturmalarına imkân sağlamaktadır. Tablo 1'de görüldüğü üzere ESOP'li 6467 şirkette 10.1 milyon çalışanın toplam serveti 1.8 trilyon dolar değerindedir ve bu çalışan başına 180 bin dolardan fazla servet birikimini ifade etmektedir. Çalışanların servet birikimi açısından daha detaylı incelendiğinde borsada işlem gören 580 ESOP şirketinde çalışanların ortalama serveti ise 183 bin dolardan fazladır.

5.2. İspanya: İşçi Kooperatifleri ve İşçi Sahipli Şirketler

Çalışan sahipliğinin İspanya'da uzun bir geçmişi bulunmaktadır ve en tanınan çalışan sahipliği biçimleri olarak işçi kooperatifleri ve işçi sahibi şirketler veya "Sociedades Laborales" (SLL) olarak belirtilebilir. Her iki çalışan sahipliği modeli sosyal ekonomi olarak adlandırılan daha geniş bir sektörün parçasıdır ve Sosyal Ekonomi Yasası'nın (madde 5) da bir parçasıdır. İspanya'da ilk kooperatifler 19. yüzyıl ortalarında kurulmuştur ve 1930'lu yıllardan sonra üretici, tüketici ve tarım alanında kooperatifler kurulmaya başlanmıştır. *Compania Fabril de Tejedores* dokumacılık şirketi İspanya Barselona'da 1842 yılında kurulan ilk üretim kooperatifidir. 1856 yılında Valencia'da üretici kooperatifi *La Proletaria* kurulmuştur. İspanya'da işçi sahipli şirketlerin ortaya çıkışı ise 1970'li yıllarında sonuna denk gelmektedir (Mygind, 2023; Marcuello, 2023).

İspanya'da 2021 yılı verilerine göre 17.600 işçi kooperatifi bulunmaktadır ve 305.000 kişi istihdam edilmektedir. İşçi sahipli şirket sayısı üzerine bir inceleme yapıldığında, Çalışma ve Sosyal Ekonomi Bakanlığı verilerine göre 7.801 şirket ve 54.954 işçi bulunmaktadır. İspanya İşçi Konfederasyonu verilerine göre 2021 yılında işçi kooperatiflerindeki istihdam toplam istihdamın yüzde 1,54'ünü oluşturmaktadır. Tablo 3'te de görüldüğü üzere 305.291 çalışmanı olan 17.603 işçi kooperatifi bulunmaktadır.

Tablo 3. İşçi Kooperatifleri ve Üye İşçi Sayısı (2021)

Özerk Topluluk (Autonomous Community)	İşçi Kooperatifi Sayısı	Üye İşçi Sayısı	Üye İşçi Sayısı/İstihdam Edilen Popülasyon
Andalusia	3.851	57.169	1,81
Aragon	633	8.868	1,53
Asturias	205	5.660	1,45
Balearic Islands	107	1.654	0,30
Canary Islands	120	3.414	0,40
Cantabria	102	1.582	0,65
Castilla Leon	679	5.671	0,58
Castilla La Mancha	711	10.033	1,18
Catalonia	3.361	38.037	1,11
Valencian Community	1.821	34.829	1,69
Extremadura	342	4.812	1,21
Galicia	893	4.150	0,38
Madrid	785	29.412	0,94
Murcia	1.602	21.404	3,34
Na varre	432	8.059	2,84
Basque Country (Mondragon)	1.847	68.851	7,42
La Rioja	90	1.194	0,85
Ceuta	12	178	0,67
Melilla	10	315	0,98
Toplam	17.603	305.291	1,54

*Veriler kooperatiflerin işçi üyelerine karşılık gelmektedir. Çalışanlar dahil değildir.

Kaynak: COCETA, 2021

İşçi kooperatifleri 16 Temmuz tarihli 27/1999 Sayılı Kooperatifler Kanunu kapsamında ulusal düzeyde düzenlemelere tabii olmakla birlikte mevcut 17 bölgenin (özerk toplulukların) 15'i kendi hukuki çerçevelerini geliştirmiştir. Sonuç olarak, ulusal yasaya ek olarak şu anda 15 kooperatif yasası bulunmaktadır. 16 Temmuz tarihli 27/1999 sayılı Kooperatifler Kanununun 1. Maddesine göre Kooperatif Toplumunun tanımı şu şekildedir: “Kooperatif, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını ve özelemlerini karşılamayı, demokratik bir yapı ve işleyişle, Uluslararası Kooperatifler Birliğinin formüle ettiği ilkelere uygun olarak faaliyet göstermek üzere, serbest katılım ve gönüllü ayrılma rejimi altında bir araya gelen kişilerin oluşturduğu bir topluluktur.” Kanun kapsamında kooperatifler belirli ilkelere ve etik değerlere dayanmaktadır. Kooperatifçilikte *dayanışma*, *eşitlik* ve *sosyal yetenekleri/işleri* içeren bir yapı olmakla birlikte ayrıca üye işçilerin

istihdamlarını ve mesleki yaşamlarını garanti altına almayı amaçlamaktadır (Marcuello, 2023).

İşçi kooperatiflerinde her üye Genel Kurul'da bir oy hakkına sahiptir. Genel Kurul'da yönetim kurulu üyeleri, üyeler arasından seçilmektedir. Beşten az üyesi olan kooperatiflerde, tüm üyeler Yönetim Kurulunu ve Genel Kurulu oluşturmaktadır. İşçi kooperatiflerinde kâr dağıtımında ise her çalışan-üye, kooperatif faaliyetlerine katılımının karşılığı olarak kurumsal avans adlı aylık ödemeler almaktadır. Yıllık kâr veya zararlar sermaye payına göre değil kooperatif faaliyetine göre dağıtılmaktadır. Kooperatifin elde ettiği kârın, en az yüzde 20'si ve olağanüstü kâr olması durumunda yüzde 50'si Zorunlu Rezerv Fonuna aktarılması gerekmektedir. Kooperatifin elde ettiği kârın en az %5'i kooperatif ortakları ve yerel toplum yararına Eğitim ve Geliştirme Fonu'na (Education and Promotion Fund) tahsis edilmelidir. Kooperatifin kapanması söz konusu olduğunda Eğitim ve Geliştirme Fonu, ilgili federatif kuruluşun emrine verilir. Kooperatif kapandığı için sermayeye katkıda bulunanlara ödenmesi gereken tazminat sırası ilk olarak dış borçların ödenmesi sonra sırası ile iş birliği yapan ortakların sermaye payı, çalışan ortakların gönüllü hisse katkıları ve yedek fonlara zorunlu katkılar ödenmektedir. Kooperatiften bir üyenin ayrılması durumunda ise bireysel hisseler enflasyon ve faizle düzeltilip nominal değer üzerinden geri satılmaktadır ve kooperatifin, ayrılan üyelerin hisselerini ödemek için beş yılı bulunmaktadır (Marcuello, 2023).

İşçi sahipli şirket sayısı ve çalışan sahipliği sayısı incelendiğinde 2020 verileri üzerinde inceleme yapıldığında toplam işçi sahipli şirket sayısı 7801, toplam çalışan sayısı ise 54.954'tür.

Tablo 4. İşçi Sahipli Şirket ve Çalışan Sahipliği Sayısı (2020)

Özerk Topluluk (Autonomous Community)	İşçi Sahipli Şirket Sayısı	Çalışan Sahipliği Sayısı	Çalışan Sahipliği/İstihdam Edilen Popülasyon
Andalusia	1.702	10.615	0,34
Aragon	278	1.358	0,24
Asturias	292	1.900	0,49
Balearic Islands	77	475	0,09
Canary Islands	204	1.158	0,14
Cantabria	105	1.028	0,43
Castilla y Leon	460	2.317	0,24
Castilla La Mancha	691	3.610	0,44
Catalonia	628	5.761	0,17
Valencian Community	587	4.336	0,21
Extremadura	224	1.624	0,42
Galicia	417	2.272	0,21

Madrid	890	6.528	0,21
Murcia	483	3.663	0,60
Na varre	221	2.048	0,74
Basque Country	509	6.047	0,66
La Rioja	28	162	0,11

*Otonom topluluk, işçinin üye olduğu ve sosyal güvenlik primi ödediği topluluğu ifade etmektedir.

Kaynak: Marcuello, 2023

İşçi sahipli şirketler ve çalışan ortaklı şirketler üzerine 14 Ekim tarihli 44/2015 sayılı kanun İspanya’da işçi sahipli şirketlerin düzenlenmesi üzerinedir. Bu tür şirketler sermaye şirketleri olmalarından dolayı limitet şirketler ve anonim şirketlere ilişkin kurallar işçi sahipli şirketler için de geçerlidir. Çalışan-ortaklar, işçi sahipli şirketlerin sermaye ve pay senedine sahiptir ve iş sözleşmeleri de belirsiz süreyi kapsamaktadır. İşçilerin ellerinde bulundurdukları sermaye ve pay senetlerinin toplamı yüzde 50,01’den fazla olmalıdır. İşçi sahipli şirketlerde çalışan olmayan ancak şirket hissesini elinde bulunduran sermayedar hissedarlar da bulunmaktadır. Bu hissedar grubu *genel sınıf* olarak bilinmektedir. İşçi sahipli bir şirkette üye olmayan bir işçinin çalışması durumunda, üye olmayan yani işçi sahipli olmayan işçinin çalıştığı yıllık saatlerin toplamının, işçi üyelerin çalıştığı toplam saate oranının yüzde 49’unu geçmemesi gerekmektedir. Çalışan ortakların şirkete girişi ve çıkışı hisse senetleri veya payların devri ile gerçekleşmektedir. Çalışan ortakların bu devri ortaklık sürerken olabileceği gibi, ölümü ve iş ilişkisinin sona ermesi halinde de olabilmektedir. Şirket hisse senetleri ve payları çalışan-ortaklara, çalışan olmayan işçilere belirli süresiz iş sözleşmesi ile serbestçe devredilebilir. Çalışan sahipli şirketlerin tüzüğünde belirlenmesi gereken bir yönetim organının bulunması zorunludur. Kâr dağıtımı hisse paylarına göre yapılacaktır ve şirketin sözleşmesinde tanımlanması gerekmektedir. İşçi sahipli bir şirkette uygun yasal ya da kanuni rezervlerin yanında ayrıca her mali yıl kârın yüzde 10’u özel rezerv fonuna devredilmesi gerekmektedir. Çalışan sahipli şirketlerin işçi kooperatiflerinde olduğu gibi özel bir vergi kanuna sahip değildir ve 14 Ekim tarihli 44/2015 sayılı İşçi Mülkiyetli ve İştirakli Şirketler Yasasında belirtilen vergi düzenlemelerine tabidir. İşçi sahipli şirketler kurumlar vergisi, katma değer vergisi, transfer vergisi, damga vergisi ve yerel vergi ve harçlara ilişkin genel ilkelere bağlıdır (Marcuello, 2023).

5.3. Polonya: Özelleştirme Sürecinde Çalışan Sahipliğine Dönüşüm

İşçi sahipli firmaların gelişim süreci Orta Doğu Avrupa ekonomileri bağlamında incelendiğinde, devlet varlıklarının büyük ölçekli bir şekilde özelleştirildiği ve Sovyet tipi sistemi reforme etmeye yönelik girişimlerin olduğu Polonya, Sovyet sisteminden işçi sahipli firmaların da olduğu bir dönüşümün ilk örneklerinden birisi olarak tanımlanabilir.

Polonya’da mülkiyetin yaygınlaştırılması sürecinde doğrudan özelleştirmenin (tasfiye) yani işçi mülkiyeti ile ilgili fikirlerin oluşumu, merkezi bir devlet tarafından yönlendirilen ekonomik sistemin 1980’lerden itibaren erozyona uğramasıyla başlamıştır. İşçi sahipliğinin ilk belirtisi olarak 23 Aralık 1988’de Polonya Halk Cumhuriyeti Seym’i (Seym of the People’s Republic of Poland) ekonomik faaliyetler ile ilgili kanunu kabul etmiştir ve bu kanun Polonya’da ekonomik faaliyette bulunmanın ve yürütmenin serbest olduğunu ve herkese eşit şekilde açık olduğunu belirten serbest girişimcilik ilkesini yürürlüğe koymuştur (Kamosiński, 2017). 1989 yılında Tadeusz Mazowiecki hükümeti kurulmuş ve Mazowiecki 24 Ağustos 1989 tarihinde yaptığı açılış konuşmasında Polonya’nın “normalliğe giden yola” girdiğini ilan etmiştir. Mazowiecki hükümetinin amacı ekonomik etkinliğin artırılması ve devlet tarafından yönlendirilen ekonominin terk edilmesi, devlete ait kuruluşların özelleştirilmesi olmuştur. 13 Temmuz 1990 yılında Devlet İşletmelerinin Özelleştirilmesi Kanunu düzenlenmiştir ve edinilen tecrübeler ışığında bu kanun, 30 Ağustos 1996’da kabul edilen özelleştirme kanunu ile değiştirilmiştir. Her iki kanunda yasa koyucu, devlet işletmesinde çalışan personele mülkiyet dönüşüm sürecini başlatma hakkı tanıyarak, işçi sahipli firmaların oluşumuna destek verdiği belirtilebilir (Kamosiński, 2017).

Özelleştirme sürecinde hâkim yöntem hisselerin açık satışını ve stratejik bir dış yatırımcı arayışını içeren batı tarzı ‘dolaylı/sermaye’ özelleştirmesi olarak düşünülmüştür. Ancak sürecin beklenenden daha yavaş, daha maliyetli ve daha zor olduğu ortaya çıkmıştır. Polonya’da özelleştirme sürecinde temel konulardan birisi tasarruf yetersizliğinin ve varlık değerlendirme sorunlarının çözülmesi olmuştur. Bu durumun çözülmesi için sermaye özelleştirmesinin başka bir biçimi olan ortak özelleştirme planı tasarlanmıştır. Toplu özelleştirme için seçilen bu yol siyasi ve teknik nedenlerden dolayı gecikmiş ve Ulusal Yatırım Fonları (National Investment Funds) ve bunların özelleştirilmesi üzerine kanun 1993’te yürürlüğe koyulmuştur (Nutı, 2005).

Ekonomik olarak ayakta kalabilen diğer kamu işletmeleri de çalışanların katılımıyla oluşturulan yeni şirketlere öncelik tanınarak, bir bütün olarak ya da parçalar halinde özel alıcılara ve alıcılar konsorsiyumuna Devlet İşletmelerinin Özelleştirilmesi Kanunu (1990) 37. Madde kapsamında satılabilmekte ya da kiralanabilmektedir (Nutı, 2005). Polonya’da başlayan bu süreci basit manada özelleştirme süreci olarak tanımlamak yeterli olmayacaktır. Özelleştirmelerde çalışanlara öncelik verilmesi, özelleştirme sürecinde işçi sahipli firmaların oluşumuna neden olduğu çıkarımını yapabiliriz.

Devlet işletmelerinin mülkünün çalışanlara devredilmesi için 1996 tarihli kanuna göre çeşitli koşulların yerine getirilmesi gerekmektedir. İlk olarak çalışanlar ya da işçilerin yarısından fazlasının şirkete katılımının olması gerekmektedir. Şirket hissedarları yalnızca gerçek kişilerden oluşmalıdır, ödenmiş sermaye yasal fonun ve işletme fonunun yüzde 20’sinden az olamaz. Ayrıca, hisselerin en az yüzde 20’si özelleştirmeye konu olan devlet

işletmesinde istihdam edilmeyen kişilerden oluşmalıdır (Kamosiński, 2017). Devlet işletmesinin mülkiyetinin çalışanın kullanımına geçmesi, her zaman Devlet Hazinesi ile devralan işçi arasında on yılı aşmayan bir süre için imzalanan sözleşmeye dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Sözleşmede belirlenen sürenin geçmesi ve belirtilen koşulların yerine getirilmesinden sonra işletme mülkiyet hakkı çalışana devredilebilmektedir. Ayrıca yasa, çalışanın sözleşmeden kaynaklanan masraflarının üçte birini ödemesi durumunda mülkiyet hakkının daha erken devredilmesine de imkân tanımıştır (Nutı, 2005; Kamosiński, 2017).

1990-1991 yılları arasında doğrudan özelleştirmeye tabi olan işletmelerin yüzde 86,8'i, 1992 yılında ise yüzde 78,7'sinde işletme mülkiyeti işçilere devredilmiştir. 2004 yılı sonuna kadar 1379 devlet işletmesi çalışan personele devredilmiştir ve bu kapsamda 2012 yılının sonuna kadar toplam 1563 şirket çalışana devredilmiştir (Kamosiński, 2017). Özelleştirme sürecinde, devlet işletmelerinde çalışan işçiler, iyi durumda olan, teknik alt yapılarının uygun olduğu ve ürünlerine talep olan tasfiye durumundaki işletmelerin varlıklarına dayanarak çalışan sahipli şirketlerde hissedar olmuştur. Tasfiye yolu ile özelleştirilen çalışan sahipli şirket sayısı 2004 sonu itibarıyla, gıda ve makine işletmeleri 423 tesis, inşaat tesislerinden 361, perakende ve toptan ticaretten 249, nakliye ve depo yönetiminden 91, emlak ofisleri hizmetleri 190 ve diğer sektörlerden 90 tesis işçiler tarafından devralınmıştır (Kamosiński, 2017). Sektörel olarak değerlendirme yapıldığında, yönetici ve çalışan satın alımları ve diğer çalışan sahipliği biçimleri madencilik, metalürji ve enerji üretimi gibi sektörlerde yoğunlaşmayı, daha çok inşaat, ticaret ve hizmet gibi geleneksel olarak işçi sahipliği ve katılımına daha uygun sektörlerde olmuştur.

Polonya'da özelleştirme sürecinde tasfiye sürecinin çalışanların motivasyonunun psikolojik olarak güçlendirilmesi ve görece de olsa sosyal güvenlik sağlamaya çalışması yönünde avantajlara rağmen, çalışan mülkiyeti ile özelleştirilen şirketlerin tamamının ekonomik olarak başarıya ulaştığını söylemek doğru olmayacaktır (Nutı, 2005). 1990-1991 yıllarında, işçi sahipli şirketlerin kurulmasının en yoğun olduğu dönemde yapılan araştırmada şirketin kurulduğu anda hisselerin yüzde 27,2'sinin yönetici personel, yüzde 26,8'i işçiler, yüzde 13,8'i idari personel ve yüzde 13,8'i emekliler tarafından satın alındığını belirtmiştir. İşletmenin faaliyetlerine başlamasıyla birlikte yönetici personelin şirketteki hissesi artmış ve ortalama yüzde 47,4'e ulaşmıştır. Bu bağlamda değerlendirildiğine, hisseleri satın alınan işçiler ile idari ve ofis personelinin aleyhine bir süreç gerçekleşmiş ve şirket üzerindeki kontrol hissesi yönetici personelin hakimiyetine geçmiştir (Surdykowska'dan aktaran Kamosiński, 2017).

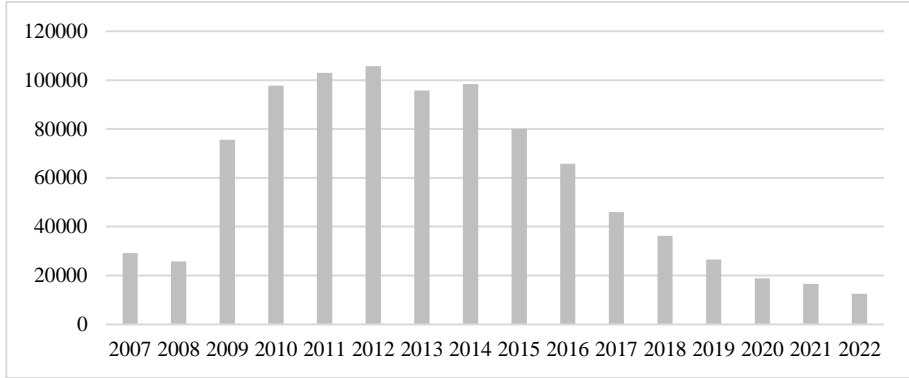
1 Mart 1993 tarihinde çalışan şirketine dönüştürülen Jutrzenka SA Şekerleme Fabrikası başarılı performans gösteren iş sahipli şirketlerden birisidir. İşletmenin hisseleri herhangi bir sınırlama olmaksızın çalışana satılmış ve herkes dilediği kadar hisse satın alabilmiş. İşletmenin özelleştirme

sürecinde ayrıcalıklı bireylerden oluşan bir grup olmamıştır. Bu tür sürecin sonunda “işçi-sahiplerin” şirketle özdeşleşmesi güçlenmiştir ve 1994 yılında hisse senedi kâr payından feragat ederek, tüm hissedarların izniyle elde edilen gelir tekrardan yatırımlara tahsis edilmiştir. Jutrzenka SA işçi sahipli şirket daha fazla sermaye toplamak amacıyla Varşova Menkul Kıymetler Borsası’na girmiştir. Şirket hisseleri borsada popüler bir duruma gelmiş ve 1999 yılında hisse fiyatlarındaki artış oranı yüzde 132’ye ulaşmıştır. Bu durum ise Jutrzenka SA’yı işçi sahipli bir şirket olarak hem menkul kıymetler borsasında hem de Polonya markaları arasındaki güçlü konumunu da teyit etmiştir. Daha sonrasında şirketin hisseleri, Jutrzenka’nın maddi olmayan varlıklarının yüksek değerini dikkate alan Colian SA Capital Group tarafından satın alınmıştır (Kamosiński, 2017).

Jutrzenka SA’da çalışan-sahiplerin şirket yönetimine katılımının olması ve mülkiyetin yaygınlaştırılması süreci ile de çalışanların şirketle özdeşleşmesi iş yeri demokrasisi açısından da önemli bir gelişmedir. Şirketin hissedarı olan çalışanların hem ortak sahipler hem de aynı zamanda işçi olması, bireylerin çifte rolünün önemini ortaya çıkarmış ve kişinin kendi iş yerini ve iş sorumluluğunu anlamada da etkili olmuştur. İşçi hissedarlar şirkette sadece yönetimde hak sahibi olmakla kalmamış ayrıca şirket başarısının kendi sorumluluklarına ve rasyonel tutumlarına bağlı olduğunun da farkına varmıştır. Ayrıca, işçi sahipli şirketin elde ettiği başarı çalışanların ücretlerine de yansımıştır (Kamosiński, 2017). Her ne kadar başarılı firma örnekleri olsa da, devlet işletmelerinin özelleştirilerek işçi sahipli bir konuma getirilmesi ve bu bağlamda mülkiyetin dönüşümü ve geniş çapta dağıtımını önündeki ana engel sermaye eksikliğidir. İşçi sahipli firmaların oluşturulmasındaki en büyük engel, özelleştirme için gerekli olan asgari sermayenin toplanmasında olmuştur. Polonya Bydgoszcz’da bir et taşıma şirketi olan “Przedsiębiorstwo Transportu Przemysłu Mięsnego” 1992’de tasfiye yoluyla özelleştirilerek bir çalışan şirketine dönüştürülmek istenmiştir ancak işçilerin düşük ücret nedeniyle hisseleri satın alamadığı belirtilmiştir. İşçilerin sermaye yetersizliği nedeniyle hisseleri satın alamamasına yönelik bu örnek münferit değildir. Mogilno’da bir prefabrikasyon tesisi olan “Przedsiębiorstwo Prefabrykacji Mobet” sermaye yetersizliği ile karşılaşmıştır. İşletmede çalışan işçilerin hissedar olduğu işçi sahipli bir şirketin kurulması amaçlanmıştır ancak çalışanlar yeterli sermayeye sahip olmadığı için kurulamamıştır (Kamosiński, 2017).

European Federation of Employee Share Ownership (EFES) tarafından yayınlanan verilere göre, Polonya’da çalışan hisse sahipliği programına dahil olan çalışan sahiplerin sayısının yıllara göre dağılımı incelendiğinde 2007-2012 yılları arasında yükselme eğiliminde olup 2012 yılında en yüksek düzeyde olduğu görülmüştür. Çalışan sahipliği sayısı 2014 yılından sonra kayda değer derecede azalmaya başlamış ve 2022 yılında çalışan sahipli sayısı 15.000’in altına inmiştir.

Şekil 1. Çalışan Hisse Senedi Sahipliği Programlarına Katılan Çalışan Sayısı

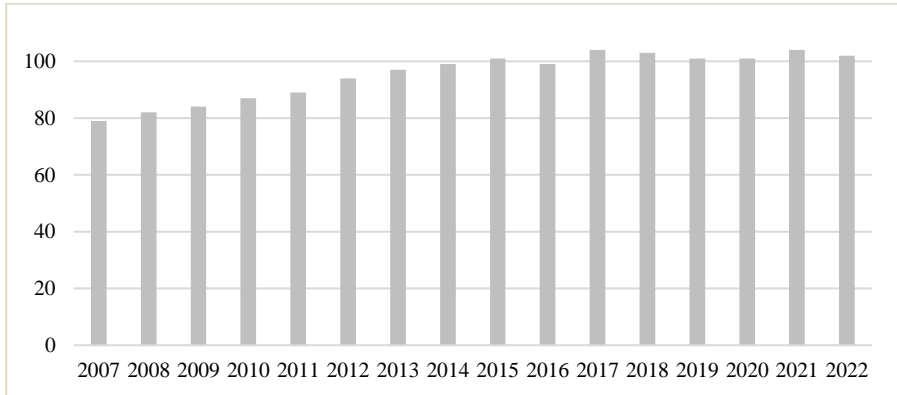
*Avrupa Çalışan Hisse Sahipliği Federasyonu verilerine göre en büyük şirketlerdeki çalışan sahipliği sayısını kapsamaktadır.

**Şekil yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kaynak: Mathieu, 2008-2023

Polonya’da çalışanlarına hisse senedi sahipliği programları sunan şirket sayıları 2016 ve 2017 yılında en yüksek düzeyde olup, 104 şirkete ulaşmıştır. Şekil 2 incelendiğinde 2007 ve 2022 yılları arasında çalışan sahipli şirket sayısında kayda değer bir değişimin olmadığı görülmektedir. Firma sayısının yıllara göre dağılımı çok değişkenlik göstermediği, buna rağmen çalışan hisse senedi sahipliği programlarına katılan işçi sayısının yıllara göre belirgin bir azalış gösterdiği dikkat çekmektedir. Polonya’da çalışan sahipliği sayısında yıllara göre böyle bir azalışın nedeni ekonomik faktörler olduğu kadar aynı zamanda işverenlerin (şirketlerin) sahiplik yapılarındaki değişiklikler konusundaki endişelerine de bağlı olabileceği düşünülmektedir.

Şekil 2. Polonya’da Çalışan Sahipli Firma Sayısı (2007-2022)

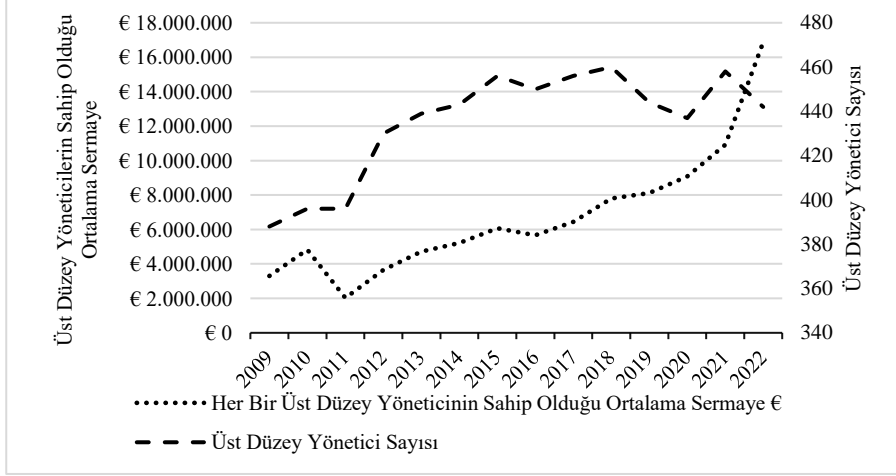
#Şekil yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kaynak: Mathieu, 2008-2023

Polonya’da 2009-2022 yılları arasında çalışanların pay sahibi olduğu şirketlerdeki sermaye dağılımı incelendiğinde üst düzey yöneticilerin sermaye

payları ve üst düzey yönetici sayısı kayda değer derecede artış gösterdiği Şekil 3'te görülmektedir.

Şekil 3. Çalışan Sahipli Şirketlerde Üst Düzey Yöneticilerin Sayısı ve Sahip Olduğu Sermaye (2009-2022)

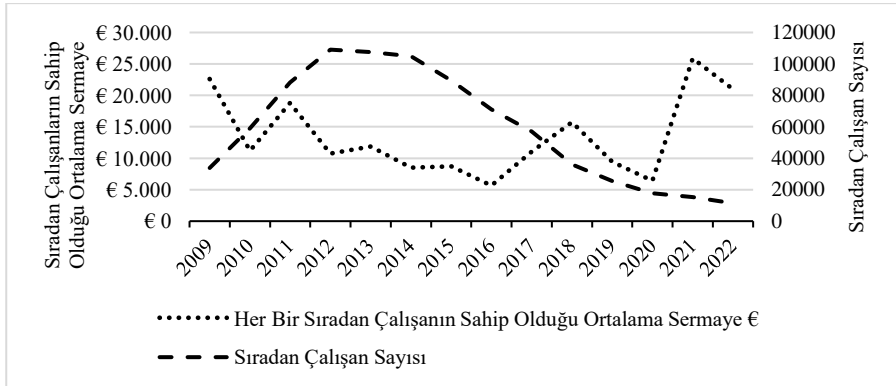

#Şekil yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kaynak: Mathieu, 2010-2023

Benzer eğilim sıradan çalışanların sermaye birikiminde ve sayılarında görülmemektedir. Şekil 4 incelendiğinde sıradan çalışanların sahip olduğu sermaye düzeyi yıllar itibari ile artış göstermemiş ve sıradan çalışanların sayılarında da azalış olmuştur. Çoğunlukla çalışan hisse senedi mülkiyeti programı olan şirketlerde üst düzey yönetimi kapsayan bir grup üzerinde yoğunlaşmıştır. Ancak çalışan hisse senedi mülkiyeti programının tüm çalışanlar için geçerli olduğu seçeneğin tercih edilmesi daha az yaygın olduğu görülmektedir.

Şekil 4. Çalışan Sahipli Şirketlerde Sıradan Çalışanların Sayısı ve Sahip Olduğu Sermaye (2009-2022)

#Şekil yazar tarafından oluşturulmuştur

Kaynak: Mathieu, 2010-2023

ABD, Polonya ve İspanya'da örneklerini incelediğimiz işçi kooperatifleri ve çalışan sahipliği, iş dünyasında alternatif bir iş modeli sunarak çalışanların daha fazla katılımını ve mülkiyetin geniş çapta yayılımını payını teşvik etmektedir ve ekonomik eşitsizliklerin giderilmesinde yardımcı olabileceği düşünülmektedir. İşçi kooperatifleri geleneksel şirket modellerine kıyasla daha sürdürülebilir bir iş yapısını oluşturabileceği ve yerel ekonomilere katkıda bulunacağı söylenebilir. Ancak işletme yönetimi ve karar alma süreçlerindeki zorluklar bu modelin uygulanabilirliğini etkileyebilir. Sonuç olarak, iktisadi anlamda, işçi kooperatifleri genellikle daha demokratik bir ekonomik sistem arayışının bir parçası olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

Tarihsel bağlamda değerlendirildiğinde ekonomik eşitsizlik üzerine tartışmalar ve bireysel özgürlük üzerindeki etkisi oldukça eskiye dayanmaktadır. Literatür temelinde değerlendirme yapıldığında eşitsizliğe bakış açısı sadece ekonomi çerçevesinde değil aynı zamanda adalet açısından ele alınması gerektirir. Mülkiyet sahipli demokrasi temelinde düşünüldüğünde eşitsizlik üzerinde yapılan tartışmalarda temel konu bireysel özgürlük çerçevesinde olmuştur. Mülkiyet sahipli demokrasi kavramı ilk olarak İngiliz Muhafazakâr Skelton tarafından kullanılmıştır. Mülkiyet sahipli demokrasinin İngiliz Muhafazakârların çağrıştırdığı anlam ile Rawls'gil düzlemde çağrıştırdığı anlam arasında farklılık bulunmaktadır. Muhafazakâr kesim mülkiyet sahipli demokrasi ile kapitalist sistemin devamlılığını sağlamayı ve sosyalizme karşı bir alternatif olmasını amaçlamıştır. Mülkiyet sahipli demokrasi Meade ile akademik literatüre dahil olmuş ve John Rawls ve takipçileri tarafından anlam değişikliğine uğramıştır. Rawls'gil bağlamda düşünüldüğünde, mülkiyet sahipli demokrasi kapitalizme alternatif demokratik bir sistem olarak düşünülmüştür. Rawls ekonomik eşitsizliğin özellikle bireysel özgürlük üzerinde olumsuz etkileri olduğunu ve bireylerin tahakküm altına girmesine neden olduğunu belirtmiştir. Mülkiyet sahipli demokrasinin ekonomik eşitsizlik ve bireysel özgürlük temelinde kökenleri araştırıldığında Rousseau'ya kadar uzandığı tespit edilmiştir. Hem Rousseau hem de Rawls ekonomik eşitsizliğin bireysel özgürlüğü tehdit ettiğini ve bireylerin tahakküm altına girmelerine sebep olduğunu düşünmüştür. Buna ek olarak Rousseau'nun (1997a, s. 78) bireysel özgürlük ve ekonomik eşitsizlik üzerine düşüncesi, Rawls'un (2001, ss. 42-45) adil fırsat eşitliği ilkesi ile oldukça benzerlik göstermektedir. Rawls adil fırsat eşitliğini, liberal eşitlik temelinde değerlendirmiş ve hem siyasi hem de bireysel özgürlük üzerinde tahakküme neden olabilecek aşırı miktarda mülk ve servet yoğunlaşmalarına da karşı çıktığı belirtilebilir. Bu durum mülkiyet sahipli demokrasinin kavram olarak belirtilmiş olmasa da Rousseau'ya kadar uzandığını göstermektedir. Mülkiyet sahipli demokrasinin kökenleri aynı zamanda düşünürlerin önerdiği ekonomik politikalar bağlamında da benzerlik göstermektedir. Paine'in yoksulluğun azaltılması için miras vergisini önermesi ve bu tür bir politikayı

adalet açısından gerekli görmüş olması Rawls'un mülkiyet sahipli demokrasi rejiminde önerdiği miras vergisi politikası ile benzerlik göstermektedir. Paine ve Rawls'un uygulanması gereken vergi politikası çeşidi hakkında birbirlerinden farklı fikirleri bulunmaktadır. Paine (1945b) tüketim üzerinden alınan vergilerin özellikle yoksul kesimi olumsuz etkilediğini ve eşitsizliği artırdığını düşündüğü için artan oranlı gelir vergisi uygulanmasını önermiştir. Aksine Rawls (2005, ss. 278-279), gelirin adil kazanıldığı varsayımı ile harcama üzerinden bir vergi alınması gerektiğini belirtmiş olması Paine ve Rawls arasındaki farklılık olarak gösterilebilir. Rawls gelir vergisine tamamen karşı değildir, gelir vergisinin gerekli olduğu durumlarda (güç yoğunlaşmalarının olduğu durumlarda) kullanılması gerektiğini düşünmektedir. Mülkiyet sahipli demokrasi ya da liberal demokratik sosyalizmin uygulanabilirliği üzerine Rawls, Mill'in işçi yönetimli kooperatif firmalar fikrinin her iki rejimle de uyumlu olduğunu belirtmiştir. Rawls ve Mill'in fikirleri arasındaki benzerliği sadece işçi yönetimli firmalar düzeyine indirmek yeterli olmayacaktır. Mill'in sosyalizm görüşüne benzer şekilde Rawls, liberal sosyalist rejimin bir devlet sosyalizmi olmadığını belirtmiş olması, Rawls'un Mill'den etkilenmiş olabileceğini de göstermektedir. Hem Mill'in hem de Rawls'un sosyalizmde devletin merkezi bir planlama yapması söz konusu değildir.

Sonuç olarak eşitsizliğin nedenleri ve uygulanması gereken politikalar göz önünde bulundurulduğunda, iktisat politikası yürütülürken politika yapıcılar sadece ekonomik boyutu değil aynı zamanda bireylerin kendi özgürlüklerini sağlayabilecek ve adaleti tesis edebilecek politikaları tercih etmesi önem teşkil etmektedir. Amerika Birleşik Devletleri, İspanya ve Polonya'da işçi sahipli firmalar ve işçi kooperatiflerine ilişkin verilere ve yönetim yapısı üzerine inceleme yapılmıştır. Her ülkede çalışan sahipliğinin yaygın biçiminin farklı olması ve çalışan sahipliği üzerine ülke verilerinin oluşturulması sürecinin ülkelerin kendi karakteristik özelliklerine göre değişmesi çalışmanın kısıtlarını oluşturmaktadır. Çalışan sahipli şirketler ve işçi kooperatifinde işçilerin yönetimde söz sahibi olması Rawls'ın temelde toplumda iş birliği kültürünün desteklenmesi oldukça önemli olduğu çıkarımında bulunabiliriz. İşçi sahipli firmalar ve işçi kooperatiflerinde çalışanların firma yönetiminde söz hakkının olması ekonomik demokrasinin sağlanabilmesi açısından önemlidir. Ayrıca çalışan sahipli firmaların kriz dönemlerinde istihdamın ve ücret güvenliğinin korunmasını sağlaması ve çalışanların daha yüksek ücret ve servet sahibi olmaları, Rawls'ın düzlemde düşünüldüğünde bireylerin kendi bireysel özgürlüklerini elde etme ve devam ettirmede önemli bir araç olduğu çıkarımının yapılmasına olanak sağlamaktadır. Mamafih, mülk sahibi demokrasi rejiminin de uygulanabilir bir sistem olduğunu çıkarımının yapılabilmesine de olanak sağlamaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Emre Örün: %70, Ercan Eren: %30

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışma etik onay gerektiren herhangi bir insan veya hayvan araştırması içermemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Emre Örün: 70%, Ercan Eren: 30%

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

Önerilen Atıf: Örün, E., & Eren, E. (2024). Gelir ve servet dağılımı temelinde mülkiyet sahipli demokrasi ve uygulanabilirliği üzerine bir araştırma. *Akademik Hassasiyetler*, 11(24), 500-535. <https://doi.org/10.58884/akademik-hassasiyetler.1420851/>

Kaynakça

- Allen, D. (2021). Time for new philosophical foundations for economic theory? O. Blanchard, & D. Rodrik (Ed.), *Combating inequality: Rethinking government's role* içinde (s. 41-48). The MIT Press.
- Bernardi, A. & Tridico, P. (2021). What is organizational inequality? Why is it increasing as macroeconomic inequality increases? *Capital & Class*, 45(3), 437-455. <https://doi.org/10.1177/0309816820959791>
- Blasi, J., Scharf, A. & Kruse, D. (2023). Employee ownership in the US: Some issues on ESOPs – overcoming the barriers to further development. *Journal of Participation and Employee Ownership*. <https://doi.org/10.1108/JPEO-11-2022-0028>
- Canavan, F. (1987). Thomas Paine. L. Strauss, & J. Cropsey (Ed.), *History of political philosophy* içinde (s. 680-686). Chicago: The University of Chicago Press.
- Christiansen, C. O., & L.B.Jensen, S. (2019). Histories of global inequality: Introduction. C. O. Christiansen, & S. L.B.Jensen (Ed.), *Histories of global inequality: New perspectives* içinde (s. 1-32). Cham: Palgrave Macmillan.
- COCETA. (2021). *Informe de Gestion*. Madrid: Confederación Española de Cooperativas de Trabajo Asociado.
- Conti, G. (2021). John Stuart Mill and modern liberalism: A study in contrasts. *Constellations*, 28(3), 379-402. <https://doi.org/10.1111/1467-8675.12533>

- Cowen, N. (2021). *Neoliberal social justice: Rawls unveiled*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- Dorfman, J. (1938). The economic philosophy of Thomas Paine. *Political Science Quarterly*, 53(3), 372-386. <https://doi.org/10.2307/2143819>
- Douglass, R. (2019). Inequality. E. Grace, & C. Kelly (Ed.), *The rousseauian mind* içinde (s. 308-318). New York: Routledge.
- Employee Ownership Foundation. (2020). Employee-owned firm in the covid-19 pandemic: How majority-owned esop & other companies have responded to the covid-19 health and economic crises. Washington: Rutgers School of Management and Labor Relations.
- Eren, E. (2021). Eşitlikçi liberalizm üzerine düşünceler. *İktisat ve Toplum*, (130), 117-126.
- Gaus, G. (2017). Mill's normative economics. C. Macleod, & D. E. Miller (Ed.), *A companion to Mill* içinde (s. 488-503). Oxford: Wiley-Blackwell.
- Jackson, B. (2012). Property-owning democracy: A short history. M. O'Neill & T. Williamson (Ed.), *Property-owning democracy: Rawls and beyond* içinde (s. 33-52). Oxford: Wiley-Blackwell.
- Kamosiński, S. (2017). Employee companies as a form of dissemination of ownership within the period of state enterprises privatization in Poland since 1990. *Revue des Sciences Politiques*, (54), 59-69.
- Kerr, G. (2015). 'Predistribution', property-owning democracy and land value taxation. *Politics, Philosophy & Economics*, 15(1), 1-25. <https://doi.org/10.1177/1470594X15573458>
- Kerr, G. (2017). *The property owning democracy: Freedom and capitalism in the twenty-first century*. New York: Routledge.
- Kerr, G. (2021). Freedom, recognition, and the property-owning democracy: Towards a redistributive model of justice. D. Celentano, & L. Caranti (Ed.), *Paradigms of justice: Redistribution, recognition, and beyond* içinde (s. 27-45). New York: Routledge.
- Marangos, J. (2008). Thomas Paine (1737-1809) and Thomas Spence (1750-1814) on land ownership, land taxes and the provision of citizens' dividend. *International Journal of Social Economics*, 35(5), 313-325. <https://doi.org/10.1108/03068290810861576>
- Marcuello, C. (2023). Employee ownership in Spain: Worker cooperatives and sociedades laborales. *Journal of Participation and Employee Ownership*, 6(2), 149-165. <https://doi.org/10.1108/JPEO-10-2022-0022>
- Mathieu, M. (2008-2023). Annual economic survey of employee ownership in european countries 2007-2023. Brussels: European Federation of Employee Share Ownership.

- McCabe, H. (2021). John Stuart Mill: Market socialist? *Review of Social Economy*, 79(3), 506-527. <https://doi.org/10.1080/00346764.2020.1781923>
- Meade, J. E. (1949a). *Planning and the price mechanism*. New York: The Macmillan Company.
- Meade, J. E. (1949b). Next steps in domestic economic policy. *The Political Quarterly*, 20(1), 12-24. <https://doi.org/10.1111/j.1467-923X.1949.tb01838.x>
- Meade, J. E. (2012). *Efficiency, equality and the ownership of property*. New York: Routledge.
- Mill, J. S. (1965). *Principles of political economy with some of their applications to social philosophy*. London: University of Toronto Press.
- Mill, J. S. (1969). *Essays on ethics, religion and society*. Canada: University of Toronto Press.
- Mill, J. S. (1982). *Essays on England, Ireland, and the empire*. Canada: University of Toronto Press.
- Miller, D. E. (2003). Mill's 'socialism'. *Politics, Philosophy & Economics*, 2(2), 213-238. <https://doi.org/10.1177/1470594X03002002004>
- Mygind, N. (2023). Overcoming barriers of employee ownership in France, Italy, Spain, the UK and the US. *Journal of Participation and Employee Ownership*, 6(3), 230-263. <https://doi.org/10.1108/JPEO-10-2022-0026>
- National Center for Employee Ownership. (2023). *Employee ownership by the numbers*. 20 Eylül 2023 tarihinde <https://www.nceo.org/> adresinden edinilmiştir.
- Nuti, D. M. (2005). Employee ownership in polish privatizations. P. Hare, J. Batt & S. Estrin (Ed.), *Reconstituting the market: The political economy of microeconomic transformation* içinde (s. 77-93). Amsterdam: Harwood Academic Publishers.
- O'Neill, M. (2009). Liberty, equality and property-owning democracy. *Journal of Social Philosophy*, 40(3), 379-396.
- O'Neill, M. (2020). Social justice and economic systems: On Rawls, democratic socialism, and alternatives to capitalism. *Philosophical Topics*, 48(2), 159-202.
- Paine, T. (1945a). Agrarian justice. P. S. Foner (Ed.), *The complete writings of Thomas Paine* içinde (s. 605-624). New York: The Citadel Press.
- Paine, T. (1945b). Rights of man. P. S. Foner (Ed.), *The complete writings of Thomas Paine* içinde (s. 243-344). New York: The Citadel Press.
- Rawls, J. (2001). *Justice as fairness: A restatement*. London: Harvard University Press.
- Rawls, J. (2005). *A theory of justice*. London: Harvard University Press.

- Ron, A. (2008). Visions of democracy in ‘property-owning democracy’: Skelton to Rawls and beyond. *History of Political Thought*, 29(1), 168-187.
- Rosen, C. (2023). Employee ownership in the USA: Lessons to consider in creating more inclusive capitalism. *Journal of Participation and Employee Ownership*, 6(3), 215-229. <https://doi.org/10.1108/JPEO-11-2022-0029>
- Rosen, C. & Quarrey, M. (1987). How well is employee ownership working? *Harvard Business Review*.
- Rousseau, J.-J. (1997a). The social contract and other later political writings. (V. Gourevitch, Ed.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Rousseau, J.-J. (1997b). The discourses and other early political writings. (V. Gourevitch, Ed.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Skelton, N. (1923, Mayıs 19). Constructive Conservatism IV: Democracy Stabilised. The Spectator Archive: <http://archive.spectator.co.uk/article/19th-may-1923/5/constructive-conservatism-ivdemocracy-stabilized> adresinden edinilmiştir.
- Stafford, W. (1998). How can a paradigmatic liberal call himself a socialist? The case of John Stuart Mill. *Journal of Political Ideologies*, 3(3), 325-345. <https://doi.org/10.1080/13569319808420784>
- Thomas, A. (2012). Rawls, Adam Smith, and an argument from complexity to property-owning democracy. *The Good Society*, 21(1), 4-20. <https://doi.org/10.5325/goodsociety.21.1.0004>
- Thomas, A. (2017). *Republic of equals: predistribution and property-owning democracy*. New York: Oxford University Press.
- Ward, L. (2022). Thomas Paine on agrarian justice and reparations. *The Political Science Reviewer*, 46(2), 25-56.
- Wiefek, N. (2017). Employee ownership & economic well-being. Oakland: National Center for Employee Ownership.
- Williamson, T. (2009). Who owns what? An egalitarian interpretation of John Rawls’s idea of a property-owning democracy. *Journal of Social Philosophy*, 40(3), 434-453. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9833.2009.01461.x>
- Williamson, T. (2012). Realizing property-owning democracy: A 20-year strategy to create an egalitarian distribution of assets in the united states. M. O’Neill, & T. Williamson (Ed.), *Property-owning democracy: Rawls and beyond* içinde (s. 225-248). Oxford: Wiley-Blackwell.
- Winch, D. (2004). Review essay: Mill as romantic idealist. *Journal of the History of Economic Thought*, 26(4), 543-555.

Extended Abstract

In discussions of political influence and individual freedom, the equitable distribution of wealth remains a significant topic both historically and currently. The fair distribution of income and wealth is crucial, as it not only ensures economic well-being for individuals but also supports their individual freedom. The debate over the impact of economic inequality on individual freedom, within the context of income and wealth distribution, falls under the purview of property-owning democracy. The term "property-owning democracy" was initially coined by British Conservative Noel Skelton in the 1920s. This concept has been interpreted differently by conservatives in the UK and by John Rawls and his proponents. Conservative politicians and intellectuals associated with the Thatcher government in the UK envisioned a version of property-owning democracy that overlooks income and wealth inequalities, aiming primarily to undermine egalitarian politics in elections. On the other hand, John Rawls and his followers advocate for a property-owning democracy as part of an egalitarian political tradition. This approach aims for an equitable distribution of resources, seeks to minimize income and wealth disparities, and calls for state intervention to foster an egalitarian society, without veering into socialism. John Rawls envisions a society where the two principles of justice are fulfilled through a fair system of cooperation among individuals, attainable via property-owning democracy or liberal democratic socialism. Rawls' concept of liberal socialism distinguishes itself from state socialism, advocating for a form of liberal democratic society that diverges from a command economy. This society upholds rights and freedoms, including the freedom of professional choice, and ensures the fair value of equal political liberties. Both property-owning democracy and liberal socialism are constitutional regimes designed to implement principles of justice, differing primarily in the ownership and control of productive assets. In liberal socialism, the means of production are socialized, whereas in property-owning democracy, there is private ownership and a broad distribution of control and ownership over the means of production. The primary objective of this study is to explore the historical roots of property-owning democracy at a conceptual level. In this regard, the philosophies of Jean-Jacques Rousseau, Thomas Paine, John Stuart Mill, Noel Skelton, James Edward Meade, and John Rawls are examined to assess the historical foundations of property-owning democracy within the context of economic inequality. Both Rousseau and Rawls recognized that economic inequality poses a threat to individual freedom and could lead to the domination of individuals. Furthermore, Rousseau's perspectives on individual liberty and economic inequality bear notable similarities to Rawls' principle of fair equality of opportunity, suggesting a shared viewpoint on the necessity of cooperation among individuals for social progress. Additionally, when comparing the ideas of Paine and Rawls, Paine's advocacy for an inheritance tax to mitigate poverty and his belief in the necessity of such a policy for justice align closely with Rawls' stance on inheritance tax within a property-

owning democracy regime. Comparing Rawls and Mill's views on socialism reveals that both envisioned their socialist regimes as distinct from state socialism, indicating that Rawls may have drawn inspiration from Mill. The concept of property-owning democracy was introduced into academic discourse by Nobel Prize-winning economist James Edward Meade. In discussing the feasibility of property-owning democracy or liberal democratic socialism, Rawls posited that Mill's concept of worker-managed cooperative firms aligns well with both frameworks. Although Rawls affirms the full compatibility of Mill's idea with these models, he does not endeavor to demonstrate its practicality or potential realization. This gap represents one of the significant contributions of this study to the existing literature. The secondary objective of this research is to explore case studies of employee-owned firms and worker cooperatives that corroborate Rawls' assertion that property-owning democracy harmonizes with Mill's concept of worker-managed cooperative firms. The study scrutinizes worker-owned firms and worker cooperatives in the United States, Spain, and Poland. A limitation of the study is the variation in forms of employee ownership across these countries and the differing methodologies used to compile country-specific data on employee ownership, influenced by each country's unique characteristics. The ability of employee-owned firms to preserve employment and wage stability during economic downturns, coupled with the tendency for employees to earn higher wages and accumulate more wealth, suggests that, from a Rawlsian perspective, such enterprises serve as a crucial mechanism for individuals to attain and sustain their individual freedoms. Consequently, it is plausible to assert that property-owning democracy is a viable system.